

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

бакалавра

на тему: **«СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА
ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ
СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ»**

Виконала: студентка 4 курсу, групи
6.2310-сп-з
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньої програми «Соціальна
педагогіка»
Мащенко Ганна Миколаївна

Керівник: кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри соціальної
педагогіки та спеціальної освіти
Лещенко О.Г.

Рецензент: _____

Запоріжжя

2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології

Кафедра соціальної педагогіки та спеціальної освіти

Рівень вищої освіти бакалавр

Спеціальність 231 «Соціальна робота»

Освітня програма «Соціальна педагогіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

« ____ » _____ 20__ року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ (СТУДЕНТЦІ)

Мащенко Ганні Миколаївні

1. Тема роботи «Соціально-педагогічна профілактика делінквентної поведінки у підлітків у закладі загальної середньої освіти»

керівник роботи Лещенко Олена Геннадіївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та спеціальної освіти
затверджені наказом ЗНУ від «05» лютого 2024 року № 235-с

2. Строк подання студентом роботи 10 травня 2024 року

3. Вихідні дані до роботи матеріали соціально-педагогічної практики, курсових робіт з соціальної педагогіки

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) Дослідити поняття та сутність делінквентної поведінки. Виділити особливості делінквентної поведінки у підлітків. Опрацювати соціально-педагогічну профілактику делінквентної поведінки підлітків. Охарактеризувати методику дослідження делінквентної поведінки у підлітків. Розробити рекомендації з поліпшення соціально-педагогічної роботи з підлітками, у яких спостерігається делінквентна поведінка.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) – 8 рисунків, 2 таблиці.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Лещенко О. Г.		
Розділ 1	Лещенко О. Г.		
Розділ 2	Лещенко О. Г.		
Висновки	Лещенко О. Г.		
Додатки	Лещенко О. Г.		

7. Дата видачі завдання

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної Роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу		
2	Написання вступу		
3	Написання першого розділу		
4	Написання другого розділу		
5	Написання висновків		
6	Оформлення додатків		
7	Оформлення роботи, рецензування		
8	Захист червень		

Студент _____ Мащенко Г.М.

Керівник роботи _____ Лещенко О.Г.

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Мацкевіч Ю.Р.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 63 с., 70 джерел, 2 додатки.

Об'єкт дослідження: процес соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки у підлітків у закладі загальної середньої освіти.

Предмет дослідження: зміст, форми та методи соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки у підлітків у закладі загальної середньої освіти.

Метою дослідження: теоретично обґрунтувати програму соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки у підлітків у закладі загальної середньої освіти.

Для досягнення даної мети, нами були поставлені такі **завдання:**

1. Дослідити поняття та сутність делінквентної поведінки.
2. Проаналізувати закордонний та вітчизняний досвід профілактики делінквентної поведінки підлітків.
3. Виділити особливості делінквентної поведінки у підлітків.
4. Опрацювати соціально-педагогічну профілактику делінквентної поведінки підлітків.
5. Розробити програму соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки підлітків та рекомендації щодо соціально-педагогічної роботи з підлітками з делінквентною поведінкою.

Методи дослідження: наукового дослідження: порівняння, узагальнення, синтез, аналіз наукових та літературних джерел.

Теоретична значущість: кваліфікаційної роботи полягає у виявленні й обґрунтуванні особливостей соціально-педагогічної профілактики з підлітками, у яких спостерігається делінквентна поведінка.

Практична значущість: кваліфікаційної роботи полягає в обґрунтуванні програми соціально-педагогічної профілактики впливу делінквентної поведінки серед підлітків.

Галузь використання: заклади загальної середньої освіти, центри соціальних служб, навчально-виховні заклади, центри освіти та розвитку.

ДЕЛІНКВЕНТНА ПОВЕДІНКА, ПІДЛІТКИ, ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА,
АНТИСОЦІАЛЬНА ПОВЕДІНКА, СОЦІАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ,
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА.

SUMMARY

Mashchenko G. M. Social and pedagogical prevention of delinquent behavior in adolescents in the institution of general secondary education.

The qualification work consists of an introduction, 2 parts, conclusions, a list of used literature (70 names), 2 addenda on 4 pages. The volume of the qualification work is 73 pages, of which 63 are the main text.

Object of research: the process of socio-pedagogical prevention of delinquent behavior in adolescents in an institution of general secondary education.

Subject of research: content, forms and methods of socio-pedagogical prevention of delinquent behavior in adolescents in an institution of general secondary education.

The purpose of the study: to theoretically justify the program of socio-pedagogical prevention of delinquent behavior in adolescents in an institution of general secondary education.

To achieve this goal, we set the following tasks:

1. To explore the concept and essence of delinquent behavior.
2. To analyze foreign and domestic experience in the prevention of delinquent behavior of adolescents.
3. To highlight the features of delinquent behavior in adolescents.
4. To work out social and pedagogical prevention of delinquent behavior of adolescents.
5. To make a program of socio-pedagogical prevention of delinquent behavior of adolescents and to develop recommendations to improve social and pedagogical work with adolescents who have delinquent behavior.

Research methods include scientific research, which involves comparison, generalization, synthesis, analysis of scientific and literary sources.

The theoretical significance of qualification work is to justify the program of socio-pedagogical prevention of delinquencies among adolescents.

Practical significance of qualification work is to identify the features of social and pedagogical work with adolescents who have delinquent behavior in scientific and methodological manuals, lecture material on psychology and pedagogy.

Field of use: secondary schools, center of social services, educational institutions, centers of education and development.

Part 1 “Theoretical foundations of socio-pedagogical prevention of delinquent behavior in adolescents”. Reveals the essence and content of delinquent behavior, foreign and domestic experience in the prevention of delinquent behavior of adolescents, age-related features of delinquent behavior in adolescents. Socio-pedagogical prevention of delinquent behavior of adolescents.

Part 2 “Empirical study of the prevention of delinquent behavior in adolescents in a general secondary education institution” contains a methodology for the study of delinquent behavior in adolescents, a program for the social and pedagogical prevention of delinquent behavior in adolescents, recommendations for improving social and pedagogical work with adolescents with delinquent behavior.

The analysis of the study proved the effectiveness of the program of socio-pedagogical prevention in adolescents in the institution of general secondary education.

Keywords: delinquent behavior, adolescents, deviant behavior, antisocial behavior, social environment, social and pedagogical prevention.

ЗМІСТ

Вступ.....	9
Розділ 1. Теоретичні основи соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки у підлітків.....	12
1.1. Сутність та зміст делінквентної поведінки.....	12
1.2. Закордонний та вітчизняний досвід профілактики делінквентної поведінки підлітків.....	19
1.3. Вікові особливості делінквентної поведінки у підлітків.....	24
1.4. Соціально-педагогічна профілактика делінквентної поведінки підлітків.....	31
Розділ 2. Емпіричне дослідження особливостей соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки у підлітків.....	37
2.1. Методика дослідження делінквентної поведінки у підлітків.....	37
2.2. Програма соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки підлітків.....	49
2.3. Рекомендації щодо поліпшення соціально-педагогічної роботи з підлітками з делінквентною поведінкою.....	54
Висновки.....	61
Список використаних джерел.....	64
Додатки.....	70

ВСТУП

В умовах нестабільності суспільства та інтенсивних соціальних зрушень посилилися негативні тенденції, що висувають підвищені вимоги до самоствердження, вміння складати відносини в колективі, враховуючи інтереси інших і не применшуючи власного. Іноді ряд неблагополучних чинників у сім'ї провокує формує аномалію розвитку особистості, її делінквентну поведінку, а часом і деградаційні аспекти, саморуйнування на черговому етапі дорослішання школяра.

Нині у підлітковому віці спостерігається складання розладів, визначених як падіння суб'єктивної цінності морального здоров'я. Не занепокоєння здоровим способом життя, розмивання ціннісних орієнтирів – це той фон, де можуть поширюватися прилучення до наркотиків, алкогольної залежності; і стає звичайним відступ від загальнолюдських норм моральності, спустошуючи духовний світ підростаючої людини. Безперечним є фізичний збиток організму, але найбільш значуще порушення розвитку дитини, що дорослішає, втрата духовності, що призводить до дисфункції та соціальної дезадаптації різної вираженості.

Статистика свідчить, що кількість підлітків з ознаками делінквентної поведінки в Україні за останній період лише зростає. Попри те, що неповнолітні віком від 14 до 17 років складають лише 7% населення України, але вони скоюють чверть усіх злочинів і до 70% групових [44].

Витоки саморуйнівної поведінки лежать у спробах пристосування за допомогою девіантних форм до актуальної соціальної ситуації шляхом відмови від прийнятих суспільством і цінностей. Подібна ситуативна «адаптація» носить тимчасовий характер, визначаючи «поведінковий репертуар», що тягне за собою соціальну дезадаптацію в наступні роки життя, коли необхідно виявити значні інтелектуальні та духовні цінності, що забезпечують затребуваність особистості в позитивному аспекті.

Отже, делінквентна поведінка підлітків є серйозною соціальною, психолого-педагогічною та медико-біологічною проблемою.

Актуальність даної теми дипломної роботи полягає в тому, що проблема делінквентної поведінки дітей, підлітків та дорослих людей у сучасному соціумі є однією з найсерйозніших і найскладніших, тому що важливу роль у розвитку громадянина, суспільства має суспільний порядок. Тому особливу увагу необхідно приділити підліткам, оскільки саме для даного вікового етапу характерним є прояв агресії, шкідливих звичок, протиправної поведінки.

Детальним дослідженням соціально-педагогічної роботи з підлітками, у яких спостерігається делінквентна поведінка такі видатні науковці, як: М. Варій, О. Видра, Г. Васянович, І. Вітенко, О. Волошок, М. Кліманська, О. Штепа та ряд інших вчених.

Об'єкт дослідження: процес соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки у підлітків у закладі загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – зміст, форми та методи соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки у підлітків у закладі загальної середньої освіти.

Мета кваліфікаційної роботи бакалавра – теоретично обґрунтувати програму соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки у підлітків у закладі загальної середньої освіти.

Для дослідження поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання:**

1. Дослідити поняття та сутність делінквентної поведінки.
2. Проаналізувати закордонний та вітчизняний досвід профілактики делінквентної поведінки підлітків.
3. Виділити особливості делінквентної поведінки у підлітків.
4. Опрацювати соціально-педагогічну профілактику делінквентної поведінки підлітків.
5. Розробити програму соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки підлітків та рекомендації з соціально-педагогічної

роботи з підлітками з делінквентною поведінкою.

При вирішенні вищевикладених завдань у роботі використовувалися наступні **методи та прийоми** наукового дослідження: порівняння, узагальнення, синтез, аналіз наукових та літературних джерел.

Теоретична значущість: кваліфікаційної роботи полягає у виявленні й обґрунтуванні особливостей соціально-педагогічної профілактики з підлітками, у яких спостерігається делінквентна поведінка.

Практична значущість: кваліфікаційної роботи полягає в обґрунтуванні програми соціально-педагогічної профілактики впливу делінквентної поведінки серед підлітків.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному підході до особливостей соціально-педагогічної роботи з підлітками, у яких спостерігається делінквентна поведінка.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ

1.1. Сутність та зміст делінквентної поведінки

У сучасних умовах навряд чи може існувати суспільство, в якому всі його члени вели б себе відповідно до загальних нормативних вимог. Коли людина порушує норми, правила поведінки, закони, її поведінку залежно від характеру порушення називається девіантною, делінквентною тощо.

Категорія «делінквентна поведінка» відноситься до таких понять, які мають досить широке узвичаєне значення. На даний момент не існує єдиної думки щодо визначення даної категорії. Однак широко поширеною думкою є те, що «делінквентна поведінка» – це поведінка, яка порушує правові норми. При цьому існують дві точки зору: згідно з першою, дане поняття застосовується по відношенню до всіх вікових категорій, згідно з другою, – тільки до дітей, підлітків або неповнолітніх» [35, с. 122].

Кузікова С. Б. визначає делінквентну поведінку як «дію конкретної особи, що відхиляється від встановлених у даному суспільстві та на даний час законів, що загрожує благополуччю інших людей або соціальному порядку та кримінально-караний у крайніх своїх проявах» [25, с. 98].

На думку більшості дослідників, делінквентна поведінка є формою девіантної поведінки особи неповнолітньої і проявляється у впливі нього цілого комплексу негативних соціально-психологічних, психофізіологічних чинників.

Деякі дослідники під «делінквентною поведінкою» розуміють таку поведінку, за якої неповнолітні здійснюють «протиправні вчинки», що мають зовнішні ознаки «правопорушень», але за які вони можуть нести юридичну відповідальність [6, с. 333].

Отже, делінквентна поведінка – це вид антисоціальної поведінки, який

включає дії, що суперечать законам та соціальним нормам, часто з використанням насильства або обману. Вона може проявлятися в різних формах, від порушення правил дорожнього руху до вчинення тяжких злочинів, таких як крадіжка, напад або вандалізм. Особливо увага приділяється молодіжній деліквентності, оскільки це вікова група, в якій найчастіше формуються та проявляються такі поведінкові моделі.

Делінквентну поведінку можна визначити, як «систему вчинків чи окремі вчинки, що суперечать прийнятним у суспільстві правовим та моральним нормам. Його сутність полягає в неправильному усвідомленні свого місця та призначення в суспільстві, у певних дефектах моральної та правової свідомості дітей та підлітків» [4, с. 25].

Основна характеристика цієї поведінки – відступ від соціально прийнятих стандартів, що може виявлятися у різних формах, від дрібних правопорушень до серйозних злочинів.

Делінквентна поведінка, особливо серед молоді та підлітків, є багатогранним явищем, яке охоплює широкий спектр дій, від легких правопорушень до серйозних злочинів. Вивчення особливостей такої поведінки допомагає краще зрозуміти її причини та розробити ефективні стратегії втручання та запобігання. Нижче наведені деякі ключові особливості деліквентної поведінки [28, с. 254]:

1. Вікова специфіка. Делінквентна поведінка найчастіше асоціюється з підлітковим та юнацьким віком. Цей період характеризується швидкими фізіологічними змінами, пошуком ідентичності та експериментуванням, що може призводити до правопорушень.

2. Соціальні та економічні фактори. Бідність, соціальна ізоляція, життя в неблагополучних районах, де високий рівень злочинності та наркотиків, часто корелюють з делінквентною поведінкою. Ці умови можуть сприяти розвитку відчуття безнадійності та обмежених перспектив для майбутнього, що веде до правопорушень.

3. Сімейні чинники. Проблеми в сім'ї, такі як відсутність батьківської

уваги та підтримки, насильство в сім'ї, алкоголізм або наркотична залежність батьків, можуть спонукати до делінквентної поведінки.

4. Вплив однолітків. Тиск однолітків може значно впливати на поведінку підлітка. Бажання бути прийнятим в певній соціальній групі може змусити молодих людей вдаватися до правопорушень.

5. Особистісні характеристики. Такі риси, як імпульсивність, агресивність, низька самооцінка або відчуття власної недостатності, також можуть сприяти розвитку делінквентної поведінки.

6. Недоліки освітньої системи. Проблеми в школі, такі як академічні труднощі, відсутність позитивних відносин з учителями та однокласниками, а також високий рівень шкільного насильства, можуть вести до збільшення ризику делінквентної поведінки.

7. Відсутність дозвілля та позитивних ролевих моделей. Відсутність доступу до позитивних видів дозвілля, хобі або спорту, а також брак позитивних ролевих моделей у житті молоді може сприяти розвитку антисоціальної поведінки [28, с. 255].

Делінквентна поведінка як соціальний феномен охоплює широкий спектр дій, які порушують закони та соціальні норми, створюючи виклики для індивідів, їхніх сімей, а також для суспільства в цілому. Це явище залучає увагу фахівців із різних галузей, включаючи соціологію, психологію, кримінологію, педагогіку, та право, оскільки розуміння та ефективне реагування на делінквентну поведінку вимагає багатогранного підходу. Вона може варіюватися від легких правопорушень до серйозних злочинів, а також включати поведінку, яка суперечить прийнятим в суспільстві стандартам моралі та етики.

Т. Дуткевич розкрив сутність делінквентної поведінки включає наступні аспекти [17, с. 122]:

1. «Антиконформність. Основна ознака делінквентної поведінки полягає в її антиконформному характері. Особа, яка виявляє таку поведінку, свідомо відступає від встановлених нормативів, що прийняті в даному соціумі.

2. Порушення законодавства та правопорядку. Делінквентна поведінка

зазвичай супроводжується порушенням законів, правил громадського порядку чи норм, встановлених для дотримання в суспільстві.

3. Негативні наслідки. Вона може мати різні наслідки, включаючи криміналізацію, судимість, негативні впливи на здоров'я та благополуччя, руйнування відносин з оточуючими тощо.

4. Контекстуальність. Делінквентна поведінка може визначатися контекстом, адже те, що є порушенням в одному соціальному середовищі, може бути прийнятним у іншому.

5. Соціальні причини. Причини делінквентної поведінки можуть включати соціальні фактори, такі як бідність, безробіття, низький рівень освіти, відсутність підтримки в сім'ї, негативне середовище тощо» [17, с. 124].

Розуміння поняття та сутності делінквентної поведінки важливо для розробки стратегій її запобігання та втручання, а також для забезпечення безпеки та благополуччя суспільства.

Сутність делінквентної поведінки полягає у її антиконформному характері – особа або група людей свідомо виходить за межі прийнятих соціальних норм або порушує закони. Це може включати такі дії, як крадіжка, наркоманія, алкоголізм, бійки та інші форми антисоціальної поведінки.

Сутність делінквентної поведінки також включає в себе розгляд її причин та наслідків. Причини можуть бути різноманітними, включаючи фактори сімейного виховання, соціальне середовище, економічні умови, психологічні особливості та інші. Наслідки можуть бути серйозними як для самої особи, так і для суспільства в цілому, включаючи криміналізацію, руйнування відносин, втрату довіри до системи правосуддя та загальне зниження рівня безпеки [22].

Делінквентна поведінка може виникати під впливом різних факторів [5, с. 75]:

1. «Біологічних та генетичних відхилень, які передаються через спадковість
2. Психофізіологічних відхилень.
3. Психологічних (включають наявність психопатології та акцентуації

окремих якостей характеру).

4. Соціально-педагогічних відхилень (являють собою дефекти шкільного, сімейного та громадського виховання).

5. Соціальне середовище. Життя у неблагополучних районах з високим рівнем злочинності, обмеженими можливостями для освіти та зайнятості, може впливати на формування антисоціальної поведінки.

6. Економічні умови. Бідність, безробіття та відчуття безперспективності можуть стимулювати індивіда до правопорушень або участі у кримінальних діях.

7. Підлітковий період характеризується пошуком ідентичності та експериментуванням, і в цей період особливо часто спостерігається делінквентна поведінка» [5, с. 76].

Л. Задорожна-Княгницька, І. Тимофєєва запропонували основні аспекти делінквентної поведінки у сучасної молоді включають [20, с. 100]:

1. «Порушення правил і норм. Делінквентна поведінка часто характеризується ігноруванням або свідомим порушенням соціальних, моральних або законодавчих норм.

2. Антисоціальність. Дії, які наносять шкоду індивіду або суспільству в цілому, часто вважаються делінквентними. Це може включати насильство, крадіжку, вандалізм та інші форми антисоціальної поведінки.

3. Відхилення від очікувань. Делінквентна поведінка може відображати відхилення від очікуваних моделей поведінки в суспільстві або певних соціальних групах. Це включає не тільки злочинні дії, але й поведінку, що вважається неприйнятною або небажаною в певних соціальних контекстах.

4. Молодіжна проблематика. Делінквентна поведінка часто асоціюється з молоддю. Це може бути пов'язано з процесом соціалізації, пошуком ідентичності або впливом однолітків.

5. Соціальні та індивідуальні фактори. Різні фактори можуть сприяти розвитку делінквентної поведінки, включаючи сімейне виховання, економічні умови, освіту, доступ до наркотиків або алкоголю, вплив групи однолітків та інші» [20, с. 102].

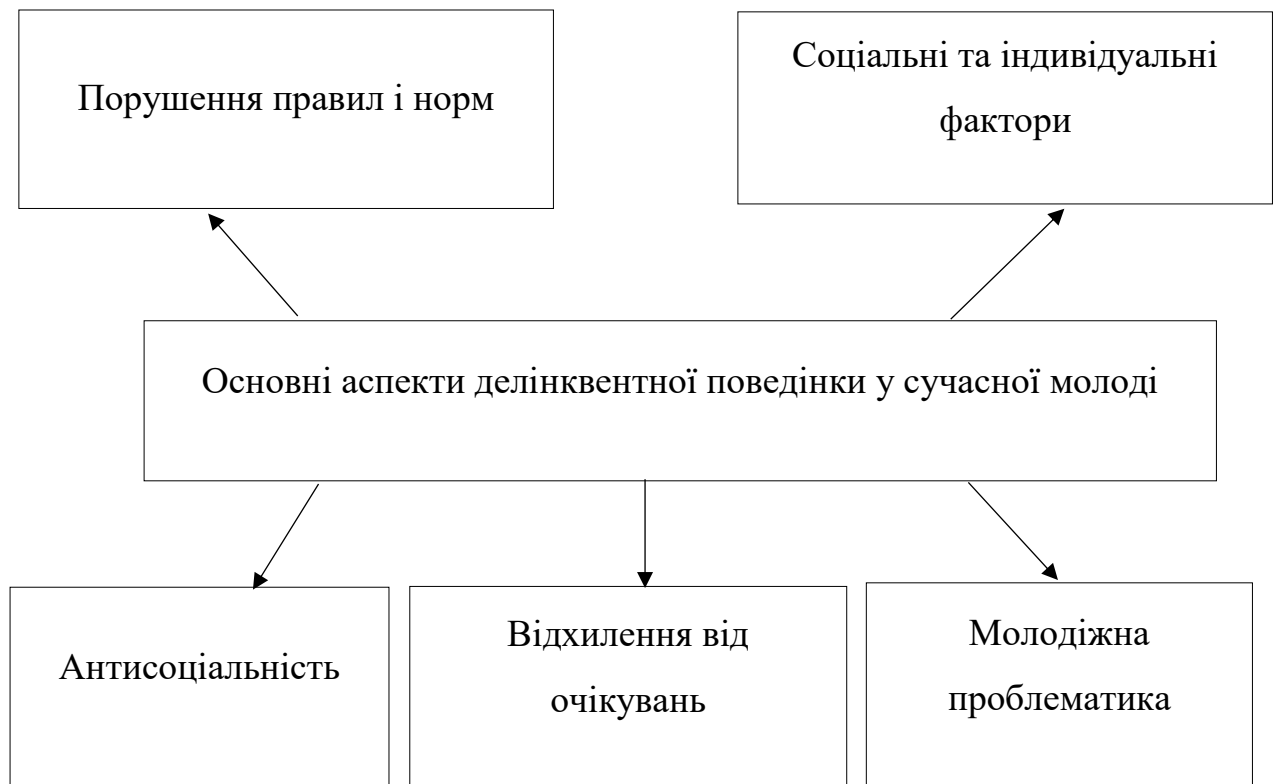

Рисунок 1.1. – Основні аспекти делінквентної поведінки у сучасної молоді.

К. Седих, В. Моргун пропонують основні ознаки делінквентної поведінки включають у себе [53, с. 133]:

1. «Порушення закону. Включає в себе будь-які дії, які є протилежними законам або правилам, такі як крадіжка, пограбування, напади, наркотичні правопорушення тощо.

2. Невідповідність соціальним нормам. Поведінка, яка відхиляється від прийнятих соціальних норм, наприклад, агресивність, вандалізм, пияцтво у громадських місцях тощо.

3. Порушення правил та норм у шкільному або робочому середовищі. Такі дії, як прогул, побої, знущання або відмова виконувати правила, що встановлені у школі або на роботі.

4. Антисоціальні вчинки. Поведінка, яка спричиняє шкоду суспільству або іншим особам, такі як насильство, крадіжки, вбивства тощо» [53, с. 134].

Важливо розуміти, що делінквентна поведінка може мати різний ступінь серйозності, від дрібних порушень до серйозних злочинів, і вона може бути спровокована різними факторами, такими як соціальні, економічні, сімейні або

особисті обставини.

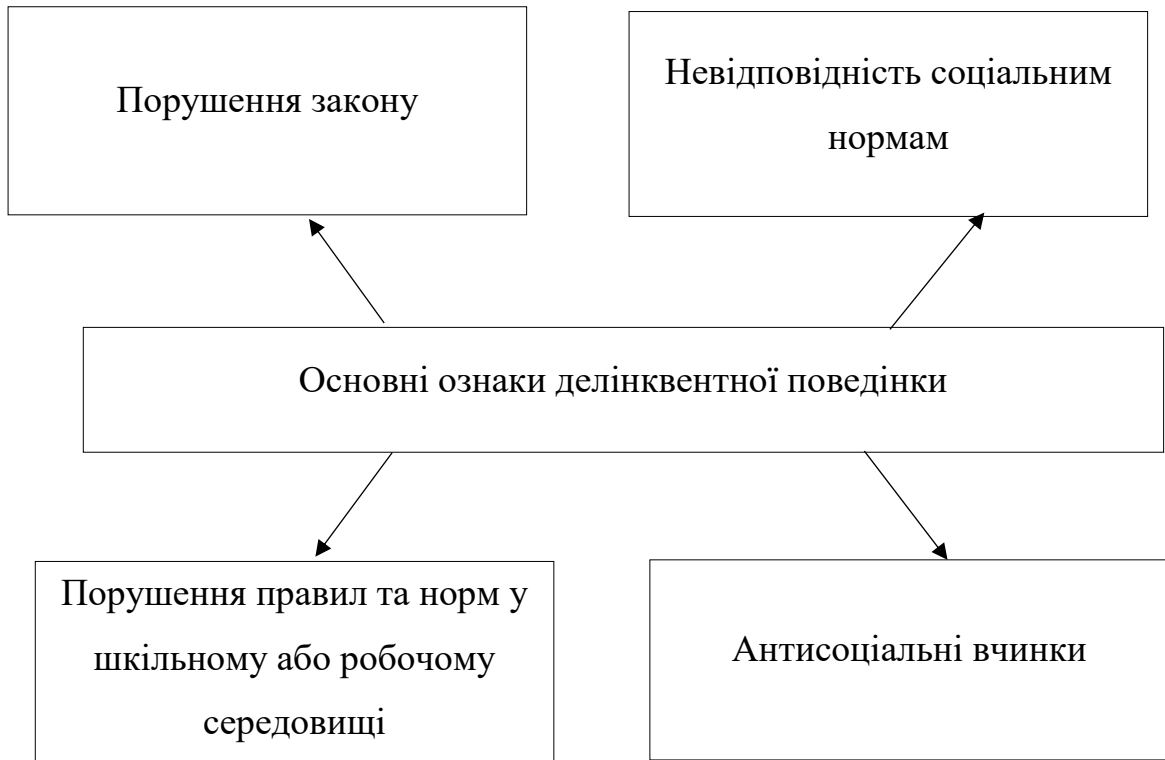

Рисунок 1.2. – Основні ознаки делінквентної поведінки.

Отже, делінквентна поведінка – це термін, що використовується в соціології, психології та кримінології для позначення дій, які порушують соціальні норми або закони і зазвичай вважаються антисоціальними або злочинними. Це може включати різноманітні форми поведінки, від незначних правопорушень, таких як бродяжництво або вживання алкоголю неповнолітніми, до серйозних злочинів, наприклад, грабежу тощо.

Розуміння делінквентної поведінки вимагає комплексного підходу, який включає вивчення психологічних, соціальних, економічних та культурних факторів. Попередження та лікування делінквентної поведінки часто зосереджуються на інтервенціях, спрямованих на ці різноманітні аспекти, включаючи підтримку сім'ї, освітні програми, соціальні служби та реабілітаційні заходи.

1.2. Закордонний та вітчизняний досвід профілактики делінквентної поведінки підлітків

Загострення проблеми делінквентної поведінки підлітків в останні десятиліття стало однією з найактуальніших проблем. Адже російсько-українська війна, економічні проблеми, освіта, проблеми у вихованні – все це призводить до злочинної поведінки серед сучасної молоді.

Профілактика делінквентної поведінки серед підлітків є складним та багатоплановим процесом, спрямованим на запобігання ризикованої та асоціальної поведінки у цієї групи населення. Сутність профілактики передбачає комплексність підходів та включення різноманітних заходів, спрямованих на попередження делінквентної поведінки та сприяння здоровому розвитку та соціальній адаптації підлітків [3, с. 12].

Закордонний та вітчизняний досвід у профілактиці делінквентної поведінки підлітків включає різноманітні підходи та програми, спрямовані на попередження асоціальних та протиправних дій серед молоді.

У сучасній Німеччині успішно функціонує ретельно розроблена система допомоги дітям та молоді. В даному випадку мається на увазі соціально-педагогічна підтримка дітей та молодих людей у різних життєвих ситуаціях, а також надання допомоги батькам у питаннях сімейного виховання.

За кордоном для правильної організації соціально-педагогічної роботи з підлітками, які мають ознаки делінквентної поведінки створюються так звані цільові групи (дітей, підозрюваних у дрібних правопорушеннях; дітей, підозрюваних у серйозних правопорушеннях; дітей, схильних до скоєння злочину, але ще не злочинів закон).

Н. Максимова при дослідженні закордонного досвіду профілактики делінквентної поведінки підлітків виділяє всередині кожної цільової групи конкретні підгрупи, які дозволяють об'єднати дітей із схожими відхиленнями у поведінці та створити програму роботи з дітьми більш адресною [28, с. 234]:

1. «Схильних до бродяжництва.

2. Дітей, які втікали з інтернатів.
3. Чинили акти вандалізму.
4. Підлітки, які не відвідують школу.
5. Діти, які мають батьків, що нехтують своїми обов'язками.
6. Вживають наркотики, алкоголь» [28, с. 235].

Соціально-педагогічна робота з дітьми делінквентної поведінки в таких європейських країнах, як Німеччина, Франція, Бельгія сьогодні спрямована на те, щоб поставити делінквентну поведінку дитини під соціально-педагогічний контроль. Для цього вона має дві основні цілі: профілактичну та реабілітаційну. Для досягнення профілактичної мети розробляється комплекс заходів, що мають забезпечити досягнення бажаного результату. Наприклад, створюється робоча група із фахівців різного профілю із забезпечення соціального захисту підлітків. До неї можуть входити соціальні педагоги, вчителі, психологи, медпрацівники, поліцейські [14, с. 42]. Дана група розробляє комплекс заходів щодо роботи з дітьми та їхніми батьками, допомагає створити у школі та вдома сприятливе виховне середовище, гармонізувати стосунки дітей один з одним, з батьками, вчителями.

Важливою формою роботи на профілактичному етапі є дозвілля дітей. В. Ортинський відзначає, що діти мають багато вільного часу, що може призвести до негативних наслідків. «Грамотна організація дозвілля може допомогти у відновленні фізичних та психічних сил дитини, розвитку її здібностей та інтересів, а також комунікативних умінь, необхідних для успішної соціалізації. Ці заходи, наприклад, включають організацію різних клубів для підлітків, програми боротьби з наркоманією серед молоді, навчання техніці особистої безпеки. Позитивно зарекомендували себе поліцейські атлетичні клуби, які залучають неповнолітніх дітей як до спортивних занять, до участі у корисних справах біля школи чи мікрорайону і цим сприяють зміцненню відносин між дітьми, і навіть гармонізують атмосферу у ній, адже батьки теж активно входять у роботу» [38, с. 88].

О. Фізеші підкреслює, що «соціально-педагогічна робота реабілітаційного

характеру за кордоном спрямована насамперед на подолання у свідомості дитини думок про її непотрібність як особистості; навчання підлітка доступним йому видам праці; відновлення здатності до нормального життя у суспільстві; розвиток особистісних якостей, необхідні формування у дитини активної життєвої позиції, впевненості у своїх силах, для оволодіння позитивними соціальними ролями та правилами суспільної поведінки» [64, с. 177].

Соціально-педагогічна робота реабілітаційного характеру за кордоном, як зазначає О. Столярчук, складається з наступних послідовних етапів: встановлення контакту, проведення діагностики, розробки реабілітаційної програми, постреабілітації [58, с. 29].

К. Седих, В. Моргун зауважують, що «у таких країнах, як Німеччина та Австрія На етапі встановлення контакту робочої групи та сім'ї дитини з ознаками делінквентної поведінки фахівцям слід враховувати такі важливі моменти, від дотримання яких залежить успішний перехід до наступної стадії:

1. Після знайомства обов'язковим є обговорення загальних правил роботи (частота візитів фахівців, територія, необхідність звернення до конкретних служб, гарантія збереження в таємниці сімейних проблем, виконання рекомендацій фахівців членами сім'ї тощо) та взаємних очікувань від спільної роботи.

2. Необхідно пояснити членам сім'ї, що вирішення проблеми не може бути негайним, тому необхідний період адаптації сім'ї та робочої групи один до одного.

3. Фахівці беруть участь у особистому житті сім'ї, але при цьому залишаються професіоналами, дотримуючись професійної дистанції, виявляючи ввічливість та повагу до членів сім'ї» [53, с. 134].

У Німеччині та Австрії на етапі діагностики визначаються ступінь відхилення у поведінці, причини такої поведінки, аналізуються особливості найближчого оточення дитини (родина, сусіди, однолітки, школа) та мотиваційної сфери самої дитини; рівень сформованості особистісних якостей дитини, самооцінки, пізнавальних інтересів.

Т. Партико зазначає, що «за кордоном фахівцю необхідно професійно оцінити отриману інформацію визначення характеру необхідної допомоги та тривалості роботи з сім'єю» [40, с. 233].

Потім аналізуються виховні потреби сім'ї спільного вибору робочої групи та оцінки соціально-педагогічних можливостей локальних установ. Батьків необхідно докладно проінформувати про характер допомоги та її можливі результати. Як підкреслює В.М. Поліщук, «фахівці не ставлять завдання виховання батьків та дитини, вони покликані підтримувати та спрямовувати зусилля батьків на благо всієї родини» [42, с. 45].

З. Нагачевська зауважує, що «у Німеччині та Австрії розробка реабілітаційної програми відбувається за участю самої дитини та її батьків. Дана програма спрямована на формування та (при необхідності) корекцію уявлень дитини про моральні цінності, оволодіння дитиною необхідними соціальними ролями та правилами поведінки в соціумі. Програма має індивідуальний характер для кожної дитини» [36, с. 39].

У Німеччині, Австрії та Бельгії основне завдання етапу постреабілітації полягає у соціальному оздоровленні внутрішньої злагоди дитини, тобто, у тому, щоб допомогти дитині налагодити гармонійні стосунки з однолітками, вчителями, батьками та іншими членами сім'ї, надавати своєчасну підтримку у проблемних ситуаціях.

Вітчизняний досвід профілактики делінквентної поведінки серед підлітків включає різноманітні підходи та програми, спрямовані на попередження асоціальної поведінки та створення умов для здорового розвитку та соціальної адаптації молоді [18, с. 311].

Вітчизняний досвід профілактики делінквентної поведінки включає:

1. Освітні програми, які полягають у розробленні та впровадженні освітніх програм у школах та інших навчальних закладах, спрямованих на формування навичок соціальної адаптації, виховання цінностей та моральних принципів, а також на підвищення самооцінки та відчуття власної гідності.

2. Соціально-педагогічну роботу, до якої належить розвиток системи

соціально-педагогічної підтримки для молоді, яка потребує допомоги у вирішенні проблем адаптації та соціального включення. Це може включати проведення тренінгів, консультацій та інших заходів зі сприяння соціальній адаптації.

3. Медіа та інформаційна кампанії, які допомагають запобігати розповсюдженню делінквентної поведінки серед українських підлітків. Це може включати створення публікацій, відео та інших матеріалів, спрямованих на усвідомлення проблеми серед громадськості.

4. Співпраця з громадськими організаціями та волонтерськими групами, яка полягає у залученні громадських організацій та волонтерських груп до реалізації проектів та програм з попередження делінквентної поведінки, що дозволяє максимально охопити цільову аудиторію та забезпечити підтримку та допомогу молоді.

5. Партнерство з родинами є важливим профілактичним заходом делінквентної поведінки. Залучення батьків та родин до процесу профілактики делінквентної поведінки шляхом проведення батьківських тренінгів, консультацій та програм сприяння сімейній динаміці.

Дані вітчизняні підходи відображають важливість комплексного підходу до профілактики делінквентної поведінки серед підлітків, що базується на співпраці різних секторів суспільства та враховує індивідуальні потреби та контекст кожної конкретної сім'ї та молоді.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, то варто зауважити, що обидва підходи, як закордонний, так і вітчизняний, базуються на комплексному та системному підході до вирішення проблеми делінквентної поведінки серед підлітків. Дані підходи включають співпрацю між різними соціальними інституціями, залучення громадськості та безпосередню роботу з підлітками та їхніми сім'ями.

1.3. Вікові особливості делінквентної поведінки у підлітків

Сучасний період історичного розвитку України характеризується кризовими явищами в багатьох сферах соціального життя, які мають значний вплив на психіку, сприяють поширенню в суспільстві – і особливо в дитячому та підлітковому середовищі – різних негативних явищ, збільшення частоти народження делінквентної поведінки [33, с. 115].

Делінквентна поведінка підлітків є однією із актуальних проблем сучасності. Не дивлячись на всі вживані державними органами заходи профілактичного характеру, кількість неповнолітніх, які мають форми поведінки, що відхиляється, як і раніше залишається високим, що свідчить про необхідності перегляду концептуальних підходів профілактики протиправних проявів серед неповнолітніх.

У сучасній зарубіжній літературі термін «делінквентність» часто використовується в поєднанні з поняттям «юнацький» і означає дії, що здійснюються молоддю порушуючи будь-які закони. У вітчизняній науковій літературі делінквентна поведінка також розглядається в контексті соціальної активності, пов'язаної з порушенням норм, які тягнуть за собою кримінальне покарання. Тому основним критерієм делінквентної поведінки є кримінальні правопорушення [10, с. 80].

Р. Зозуляк-Случик підкреслює, що підлітковий вік сам собою практично всіма дослідниками характеризується як переломний, перехідний, критичний. Існує безліч фундаментальних досліджень, присвячених цьому періоду. Їхній аналіз дозволяє окреслити коло вікових проблем, що мають безпосереднє відношення до делінквентності. Серед них бурхливий емоційний розвиток (емоційні «вибухи», емоційна незрілість, суперечливість), підвищена навіюваність, чутливість до оцінок оточуючих, боротьба із загальновизнаними авторитетами, обожнювання випадкових кумирів, почуття дорослості (бажання самоствердитися та стати дорослим, незалежність, емансипація від батьків, романтичні відносини з однолітками протилежної статі, зміна ставлення до

вчення) та інше [23, с. 39].

Делінквентна поведінка підлітків – це поведінкові прояви, які порушують закони чи соціальні норми та стандарти, визнані суспільством. Така поведінка може виявлятися у різних формах, починаючи від дрібних правопорушень та закінчуючи серйозними злочинами. Делінквентна поведінка підлітків часто пов'язана з особливостями їх розвитку, пошуку ідентичності, впливом довкілля, сімейної ситуації та іншими факторами.

Сутність делінквентної поведінки підлітків полягає у їх відхиленні від соціально-прийнятих норм та стандартів поведінки, у тому числі від законів та правил, встановлених у суспільстві. Ця поведінка може виявлятися у різних формах, починаючи від незначних правопорушень та закінчуючи серйозними злочинами.

Ось ключові аспекти сутності делінквентної поведінки підлітків [42, с. 142]:

1. Порушення законів та правил. Делінквентна поведінка підлітків характеризується порушенням законів та правил, встановлених у суспільстві. Це може включати скоєння злочинів, таких як крадіжки, порушення громадського порядку, вживання наркотиків і т.д.

2. Відхилення від соціальних норм. Підлітки, які виявляють делінквентну поведінку, також відхиляються від соціально-прийнятих і цінностей. Це може включати агресію, насильство, непокору дорослим, порушення моральних норм і т.д.

3. Ризик та розслабленість. Делінквентна поведінка підлітків часто супроводжується ризиком та необачністю. Вони можуть не усвідомлювати наслідків своїх дій чи ігнорувати їх у гонитві за азартом чи визнанням в очах однолітків.

4. Втрата контролю. Підлітки, які займаються делінквентною поведінкою, можуть зазнавати втрати контролю над своїми емоціями та діями. Це може бути пов'язане з недоліком розвитку саморегуляції та імпульсивності.

5. Соціальна реакція. Делінквентна поведінка підлітків часто викликає

негативну соціальну реакцію, включаючи засудження з боку суспільства, штрафи, кримінальне переслідування та інші юридичні наслідки [42, с. 143].

Підлітки з делінквентною поведінкою можуть виявляти ряд психологічних особливостей, які відрізняють їх від інших груп підлітків. Розуміння цих особливостей допомагає ефективніше взаємодіяти з ними та розробляти програми попередження та корекції.

М. Фіцула виділяє вікові особливості підлітків, які мають ознаки делінквентної поведінки [63, с. 150]:

1. Низька самооцінка. Часто підлітки з делінквентною поведінкою мають низьку самооцінку і відчуття невпевненості. Вони можуть переживати внутрішні конфлікти та недоліки, які спонукають їх до неприйняття соціальних норм.

2. Емоційна нестабільність. У багатьох випадках підлітки з делінквентною поведінкою можуть бути схильні до емоційної нестабільності. Вони можуть виявляти вибуховість, агресію або депресивність, що може бути важко контролювати.

3. Низький рівень самоконтролю. Підлітки з делінквентною поведінкою часто мають обмежений рівень самоконтролю та здатність до імпульсивних рішень. Вони можуть здійснювати дії без врахування наслідків.

4. Недостатність соціальних навичок. Підлітки з делінквентною поведінкою можуть мати обмежені соціальні навички, які необхідні для побудови здорових стосунків з оточуючими.

5. Пошук пригод. Через відчуття нудьги або невпевненості, підлітки можуть шукати екстремальні враження та пригоди, що може спонукати їх до ризикованих дій та делінквентної поведінки.

6. Соціальне відхилення. Підлітки з делінквентною поведінкою можуть відчувати себе відхиленіми або виключеними з соціальних груп, що може спричинити подальше занурення в негативну поведінку [63, с. 152].

Ці психологічні особливості можуть бути складними і варіювати у кожного підлітка з делінквентною поведінкою. Розуміння їх допомагає створити ефективні підходи до попередження та корекції такої поведінки, які

забезпечують підтримку та позитивний розвиток у підлітковому віці.

Делінквентна поведінка у підлітків має кілька особливостей, які відрізняють її від подібних проявів у дорослих. Підлітковий вік характеризується швидкими фізичними, психологічними та соціальними змінами, що можуть впливати на поведінку молодих людей. Розуміння цих особливостей є ключовим для ефективної превенції та корекції деліквентної поведінки серед підлітків.

I. Трубавіна зазначає, що існують певні особливості деліквентної поведінки у підлітків, а саме [61, с. 106]:

1. «Пошук ідентичності. Підлітки часто експериментують з різними ролями, поведінкою та ідеями в процесі пошуку власної ідентичності. Це може призводити до того, що вони вдаються до делінквентної поведінки як способу самовираження або як засобу відстоювання своєї незалежності.

2. Вплив ровесників. Соціальний тиск і бажання бути прийнятими в певній групі ровесників можуть змусити підлітка вчиняти делінквентно. Групова динаміка часто сприяє участі в ризикованій поведінці, яка може включати вживання алкоголю, наркотиків або здійснення протиправних дій.

3. Недостатній розвиток передбачувальної здатності. Підлітки можуть не повністю усвідомлювати довготривалі наслідки своїх дій через нерозвиненість деяких областей мозку, які відповідають за передбачення наслідків та імпульсивний контроль.

4. Вплив сімейних факторів. Сімейне виховання, якість сімейних взаємин і моделі поведінки, які підлітки спостерігають вдома, значно впливають на ризик розвитку делінквентної поведінки. Відсутність батьківського контролю або емоційної підтримки може збільшувати цей ризик.

5. Вплив освітнього середовища. Успіхи в навчанні та відносини з вчителями та однолітками в школі також мають значний вплив на поведінку підлітків. Невдачі в освіті або проблеми у взаємодії можуть підштовхувати до делінквентної поведінки.

6. Пошук автономії. Підлітковий вік – це час, коли молоді люди прагнуть до більшої самостійності від батьків та інших дорослих. Деякі форми

деліквентної поведінки можуть бути спробами випробувати ці межі або відстояти власну автономію» [61, с. 108].

Злочинна поведінка зазвичай пояснюється наявністю сукупності зовнішніх умов та внутрішніх причин [6, с. 35]. Зовнішні умови, зазвичай, визначаються соціальними, економічними, політичними тощо. До внутрішніх відносять: біологічні (вікові, гендерні особливості тощо); психічні та невротичні розлади; дефекти ціннісно-смыслової та мотиваційної сфери, властивості темпераменту та риси характеру.

І. Вітенко, А. Борисюк, Т. Вітенко виділяють дві детермінаційні лінії, що ведуть до скоєння злочинів: 1) особистість із вираженою антигромадською установкою; 2) певна передкримінальна ситуація [7, с. 97].

Виділення різних предикторів є проблемною областю через ряд особливостей. Так, при дослідженні злочинної поведінки необхідно звернути увагу на соціальні фактори, точніше на вивчення макро- та мікросоціуму, в яких відбувається формування рис особистості правопорушника. Також необхідно вивчити власне психічні та психологічні предиктори особи неповнолітнього правопорушника [6, с. 39].

Дослідники дійшли єдиної думки у тому, що є безліч різних причин злочинного поведінки. Тому не може бути єдиного пояснення чи єдиної стратегії профілактичного впливу [21, с. 109].

До макросоціальних умов зазвичай належать: несприятливі економічні умови; кризи; соціальні катаклізми; низький рівень життя; стирання моральних цінностей та інше [16, с. 402].

Важливо, що делінквентне поведінка підлітків може бути викликано різними чинниками, включаючи сімейні проблеми, соціальне оточення, психологічні труднощі, освітні проблеми та інші. Для запобігання та корекції делінквентної поведінки необхідно застосування комплексних заходів, що включають сімейну підтримку, соціальне втручання, освітні програми та розвиток соціальних навичок.

І. Мудрак зауважує, що «делінквентна поведінка може виникати внаслідок

гострих та хронічних стресових ситуацій, у яких неповнолітні перебувають під тиском страху психічного та фізичного насильства. Більше того, звичайна байдужість батьків, які не приділяють належної уваги своїм дітям і мало спілкуються з ними, призводить до ранньої самостійності. В силу індивідуальних особливостей і схильностей, незнання небезпек навколишнього світу такі неповнолітні можуть списувати зразки поведінки з чужих, часом асоціальних, особистостей» [34, с. 188].

П. Сікорський запропонував основні фактори, що сприяють делінквентній поведінці у підлітків [54, с. 239]:

1. «Сімейні умови. Нестабільність у сім'ї, відсутність близькості та взаєморозуміння з батьками, фізичне або емоційне насильство можуть підвищувати ризик делінквентної поведінки.

2. Соціальне оточення. Негативний вплив з боку однолітків, почуття ізоляції або відторгнення з боку суспільства можуть спонукати підлітка до делінквентних дій.

3. Освітній досвід. Невдачі в навчанні, відсутність інтересу до школи або конфлікти з вчителями та однокласниками можуть призводити до негативної поведінки.

4. Психологічні фактори. Низька самооцінка, імпульсивність, агресивність або інші особистісні особливості можуть збільшувати схильність до делінквентної поведінки.

5. Соціально-економічні умови. Бідність, соціальна ізоляція та відсутність доступу до якісної освіти та дозвілля також можуть впливати на формування делінквентної поведінки» [54, с. 240].

Багато злочинів відбуваються несвідомо, необдуманно. Тому необхідно проаналізувати несвідомі мотиви, пов'язані з здобуттям у минулому молоддю травматичного досвіду.

Неповнолітні з дитинства засвоюють зразки злочинної поведінки, звертаючи увагу на поведінку осіб із близького оточення. Тож профілактики делінквентного поведінки необхідно звернути увагу до несприятливих умови

сімейного виховання [8, с. 38].

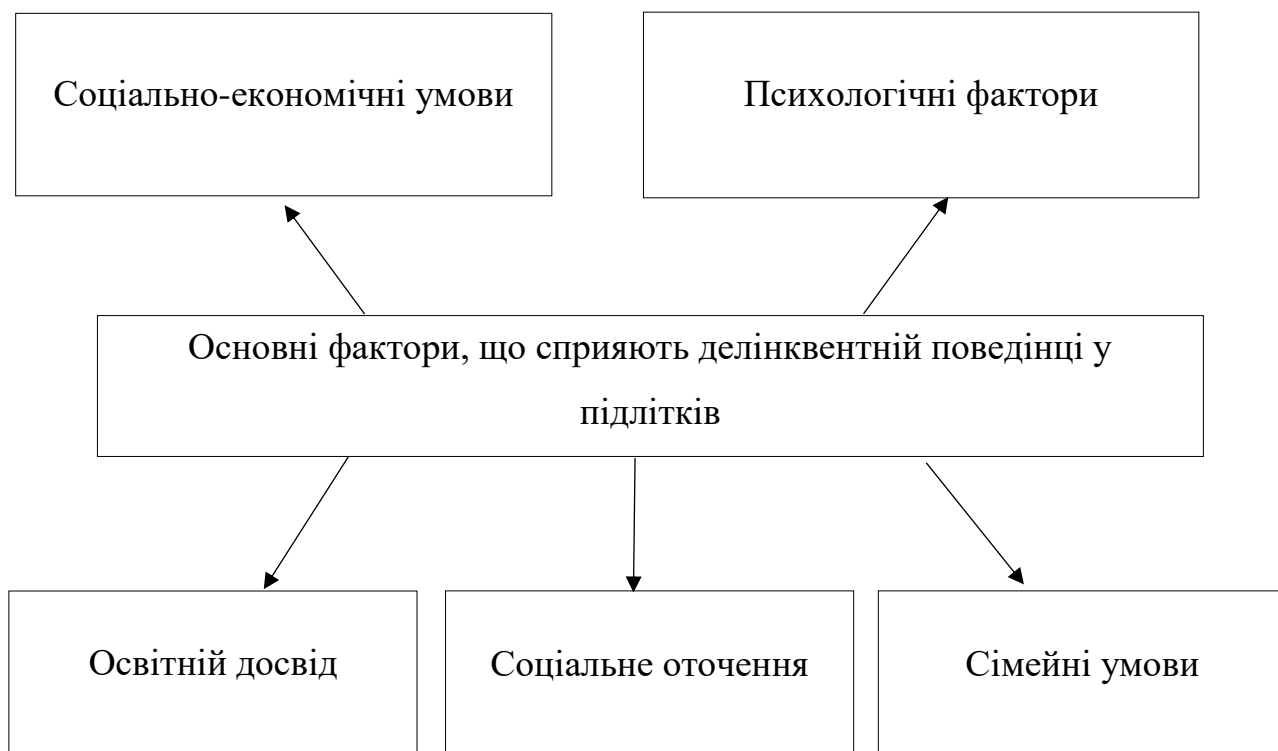

Рисунок 1.3. – Основні фактори, що сприяють делінквентній поведінці у підлітків згідно з П. Сікорським.

Для запобігання та корекції делінквентної поведінки підлітків необхідний комплексний підхід, який включає роботу з сім'єю, соціальне втручання, освітні програми та підтримку від спільноти. Ефективна стратегія також може включати розвиток соціальних навичок, підвищення обізнаності про наслідки негативної поведінки та створення позитивного середовища для зростання та розвитку підлітків.

Отже, делінквентна поведінка у підлітків – це вид девіантної поведінки, яка включає в себе порушення законів або соціальних норм, прийнятих у суспільстві. Така поведінка може проявлятися у різних формах, від вчинення дрібних правопорушень до серйозних злочинів. Делінквентна поведінка у підлітків часто є результатом комплексної взаємодії різних факторів, включаючи сімейне виховання, вплив однолітків, особистісні характеристики, а також соціальне та економічне оточення.

1.4. Соціально-педагогічна профілактика делінквентної поведінки підлітків

Питання соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки підлітків вивчали такі вчені, як: О. Кучерявий, Р. Зозуляк-Случик, Т. Дуткевич, В. Москаленко.

Делінквентна поведінка у підлітковому віці для сучасного суспільства є актуальною соціальною проблемою. Найбільш поширеними формами делінквентної поведінки є злочини проти: майна та порядку провадження економічної діяльності; громадського порядку та соціальної моральності; громадської безпеки та здоров'я населення. У педагогіці реалізуються заходи в рамках профілактики делінквентної поведінки у підростаючого покоління українських школярів [2, с. 199].

В. Москаленко розуміє під «соціально-педагогічною профілактикою делінквентної поведінки підлітків – комплекс заходів, спрямованих на запобігання виникненню або подоланню ризикованої поведінки серед підлітків. Ця діяльність включає різноманітні форми та методи роботи з дітьми, підлітками, їхніми сім'ями, а також з навколишнім соціальним середовищем, щоб знизити ризики виникнення делінквентної поведінки» [31, с. 113].

В даний час великий вплив на психіку молоді впливає школа. Несприятлива позиція у ній часто посилюється незадовільним становищем у шкільництві. Зазвичай молодь із делінквентною поведінкою перебуває у позиціях «хуліганів», «ізгоїв». Соціальна позиція «двієчника», «відстаючого», ставлення до дитини до не такої, як всі нормальні діти, що призводить до внутрішнього стану незадоволеності і в результаті веде до порушень дисципліни, конфліктів з вчителями, однолітками [7, с. 155].

Р. Зозуляк-Случик зазначає, що «на формування та посилення цієї позиції впливають: невідповідність можливостей дитини шкільному навантаженню; наявність психофізіологічних відхилень; відчуження учня від колективу та вчителів; неможливість самоствердження; агресивний настрій з боку однолітків.

В результаті це призводить до дезадаптації дитини, яка сприяє небажання ходити до школи, переходу до адитивних форм поведінки та інше» [23, с. 56].

Саме в школі забезпечується не лише навчальна діяльність, а й спілкування з однолітками, розкриття здібностей та талантів, відбувається засвоєння цінностей. Великий вплив на профілактику правопорушень неповнолітніх можуть мати такі учасники профілактики делінквентної поведінки: психолог, соціальний педагог, класний керівник. Вони можуть сприяти встановленню контакту між батьками та їхніми дітьми, застосовувати спеціальні методи на психіку молоді.

Так, у роботі педагог та психолог можуть «переключити» увагу правопорушника на суспільно корисні цінності на основі знань про ставлення неповнолітнього до навколишнього світу, праці, рідних, однолітків, навчанні тощо.

До психологічних прийомів стимулювання відносяться: схвалення, похвала, оцінка та інше. Заохочення необхідне у разі скоєння неповнолітнім «хороших» вчинків. Також заохочення можна розпочинати з малого, заохочуючи хоча б незначні, але з протиправні діяння, на які індивід витрачає силу та енергію (наприклад, прибирання свого навчального місця та інше).

Тим часом прийоми гальмування, що виражаються у вигляді осуду, попередження, підвищених вимог, необхідних для направлення енергії правопорушника у вірне русло. Так, пояснення, що неправильно, постійне нагадування, примусове припинення бійок, конфліктів, сварок із постійним поясненням та попередженням про можливі наслідки вчинених діянь разом із прийомами стимулювання можуть позитивно позначитися на поведінці неповнолітньої молоді з делінквентною поведінкою [46].

Для зміни особи правопорушника необхідне знання його індивідуальних особливостей, у тому числі як проявляється емоційно-вольова сфера. Вміння подавати інформацію з наведенням метафор та образів, вплив на емоції також можуть сприяти прискореному усвідомленню неправильності своїх діянь. Таким чином, регулярність і послідовність дій здатні призвести до змін у особистості

молоді.

Профілактика делінквентної поведінки повинна вибудовуватися на прищепленні підлітку ідей гуманізму, демократії та рівності. Цінність кожної особи, її унікальність та неповторність повинні стати основою для формування шанобливого ставлення до оточуючих. Такі важливі та значні цінності для підлітка як дружба, вірність, любов, необхідно обговорювати та дискутувати на їх рахунок у процесі формування у дитини життєво важливих цінностей, моральних та етичних норм. Розвиток та формування почуття власної гідності, патріотизму, взаємоповаги допомагають дитині краще зрозуміти себе, відчути свою причетність із суспільством, а не протистояти йому [9, с. 70].

Соціально-педагогічна профілактика делінквентної поведінки підлітків включає в себе систематичні та цілеспрямовані виховні заходи, спрямовані на попередження правопорушень та інших форм соціально негативної поведінки серед молоді. Вона зосереджується на розумінні та вирішенні причин та умов, що сприяють виникненню делінквентної поведінки, а також на розвитку в підлітків соціально значущих якостей, навичок та вмінь.

Метою соціально-педагогічної профілактики є створення такого виховного середовища, в якому кожна дитина могла б розвиватися гармонійно, відчуваючи підтримку та розуміння з боку дорослих, відповідно до своїх інтересів та потреб, тим самим мінімізуючи ризик залучення у делінквентну поведінку.

О. Кучерявий виділив основні напрямки соціально-педагогічної профілактики [26, с. 100]:

1. Розвиток соціальних навичок. Заняття та тренінги з розвитку комунікативних, конфліктних та інших соціальних навичок допомагають підліткам засвоювати адаптивні стратегії поведінки в різних ситуаціях. У рамках цієї моделі профілактика залежної поведінки у підлітків містить насамперед суспільну рекламу щодо формування установок на здоровий спосіб життя, тверезість та розважливість.

2. Створення підтримуючого оточення. Створення безпечного та підтримуючого середовища, де підлітки можуть відчувати себе захищеними і

важливими, є ключовим аспектом профілактики делінквентної поведінки.

3. Організація дозвілля та вільного часу. Доступ до цікавих та розвиваючих занять, спортивних секцій, художніх колективів та інших видів дозвілля може зменшити ризик втягнення підлітків у негативні активності.

4. Підтримка сімей. Робота з батьками та сім'ями для зміцнення сімейних зв'язків, виховання емпатії, встановлення правил та границь допомагає у створенні сприятливого середовища для розвитку підлітків.

5. Індивідуальні та групові консультації. Проведення індивідуальних або групових консультацій з психологами чи соціальними працівниками дозволяє підтримувати підлітків у вирішенні їхніх проблем та подоланні стресів.

Основними змінами психолого-суспільної діяльності у разі делінквентної поведінки є консультування, психотерапія, судово-психологічна експертиза (особливо застосовна щодо неповнолітніх), а також соціально-психологічний тренінг та організація здоров'я творчого середовища. Порівняно новою формою вважаються спеціалізовані відділення при психіатричних клініках для делінквентних осіб із психічними розладами. У таких організаціях особлива увага приділяється проблемам соціально-психологічної реабілітації делінквента.

6. Правова освіта. Надання інформації щодо прав та обов'язків громадян, відповідальності за порушення закону та можливих наслідків невідповідної поведінки сприяє формуванню правової культури серед підлітків.

7. Співпраця з установами та громадськими організаціями. Партнерство з місцевими установами, школами, поліцією та громадськими організаціями дозволяє розширити ресурси та ефективність профілактичних заходів [26, с. 104].

Дані заходи мають спільну мету – забезпечення безпеки, підтримки та позитивного розвитку підлітків, щоб вони могли успішно інтегруватися у суспільство та уникнути делінквентної поведінки.

О. Главацька зауважує, що соціально-педагогічна профілактика делінквентної поведінки підлітків має низку важливих задач, спрямованих на попередження та зниження рівня правопорушень та інших соціально негативних проявів серед молоді [10, с. 190]. Основні задачі цієї роботи включають:

1. Виявлення та аналіз причин та умов, що сприяють виникненню делінквентної поведінки. До даної задачі належать дослідження соціального середовища, сімейних умов, шкільного оточення, які можуть впливати на поведінку підлітків, а також вивчення особистісних характеристик та потреб підлітків, що можуть бути ризиковими факторами для виникнення делінквентної поведінки.

2. Профілактика виникнення делінквентної поведінки, яка включає розробку та впровадження програм, спрямованих на профілактику делінквентної поведінки серед підлітків та організацію позитивного дозвілля, спортивних та творчих заходів, залучення до громадського життя.

3. Розвиток навичок соціальної адаптації та інтеграції, до якого належать навчання підлітків ефективним способам вирішення конфліктів, саморегуляції, встановленню здорових міжособистісних відносин, а також розширення соціальних контактів підлітків, формування навичок позитивної взаємодії з оточенням.

4. Робота з сім'єю. До даної задачі можна віднести консультування та підтримка батьків у питаннях виховання та соціалізації дітей, а також залучення батьків до участі у житті шкільної та місцевої громади, підвищення їхньої відповідальності за поведінку та розвиток дітей.

5. Співпраця з інституціями та організаціями, яка включає взаємодію зі школами, поліцією, соціальними службами, організаціями громадянського суспільства для розробки та реалізації спільних програм профілактики делінквентної поведінки, а також організацію спільних заходів, направлених на соціалізацію підлітків та підвищення їх соціальної активності.

6. Моніторинг та оцінка ефективності профілактичних заходів: проведення оцінки результативності запроваджених програм та заходів, аналіз їх впливу на зменшення рівня делінквентної поведінки серед підлітків; коригування та адаптація програм з урахуванням отриманих результатів для підвищення їх ефективності [18, с. 92].

Реалізація цих задач вимагає комплексного підходу та взаємодії різних

соціальних агентів, включаючи сім'ю, школу, громадські організації, правоохоронні органи та соціальні служби.

Отже, профілактичні заходи повинні проводитись в залежності від предикторів, які зараз впливають на психіку неповнолітнього. Так, для профілактичного впливу на неповнолітніх правопорушників рекомендується звернути увагу на психологічний клімат у сім'ї та школі, досліджувати ставлення до життя, інтереси та переваги молоді.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ

2.1. Методика дослідження делінквентної поведінки у підлітків

Делінквентна поведінка підлітків – це сукупність дій і вчинків, які порушують соціальні, правові та моральні норми і закони, і можуть бути класифіковані як злочинні або антисоціальні.

Делінквентна поведінка підлітків є складним і багатогранним явищем, що вимагає комплексного підходу до її розуміння та ефективної профілактики. Тому в даному дослідженні була проведена експериментальна робота з запорізькими підлітками, які мають делінквентну поведінку [13].

В нашому експериментальному дослідженні приймали участь 20 дітей з Запорізького дитячого будинку-інтернату. Вік випробовуваних дітей від 14 до 17 років. Всі випробовувані діти мали проблеми з поведінкою.

Мета експериментального дослідження: провести аналіз психолого-педагогічних особливостей делінквентної поведінки у вихованців Запорізького дитячого будинку-інтернату.

Завдання дослідження:

1. Виявити особливості впливу делінквентної поведінки на життя дитини.
2. Розробка рекомендацій з профілактики делінквентної поведінки підлітків Запорізького дитячого будинку-інтернату.

Методика діагностики делінквентної поведінки підлітків включала такі експериментальні методи, як:

1. Методика визначення схильності до делінквентної поведінки.
2. Методика «Самооцінка психічних станів» (за Г. Айзенком).

За допомогою методики визначення схильності до делінквентної

поведінки (додаток А) можна проаналізувати поведінкові прояви та розробити заходи для їх профілактики і корекції.

Методика визначення схильності до делінквентної поведінки є психологічним інструментом, що дозволяє виявити індивідів, які мають підвищений ризик вчинення правопорушень або антисоціальної поведінки. Дана методика є важливим інструментом у психології та педагогіці для ідентифікації осіб, які можуть мати схильність до поведінки, що відхиляється від соціальних норм.

Цілі методики [29]:

1. Діагностика, яка полягає у визначенні наявності і ступеня схильності до девіантної поведінки.
2. Профілактика полягає у розробці програм і заходів для запобігання розвитку девіантної поведінки.
3. Корекція – розробка інтервенційних програм для осіб з виявленими схильностями.

Перевагами методики визначення схильності до делінквентної поведінки є:

1. Ідентифікація схильності до делінквентної поведінки на ранніх стадіях, що сприяє своєчасному втручанню та попередженню розвитку серйозних проблем.
2. Використання різних психодіагностичних інструментів, таких як анкети, тести, інтерв'ю та спостереження, що забезпечує всебічний аналіз стану респондента.
3. Результати методики дозволяють розробити індивідуальні профілактичні та корекційні програми, адаптовані до конкретних потреб та особливостей кожного підлітка.
4. Використання стандартизованих інструментів забезпечує об'єктивність та надійність результатів, що сприяє точній діагностиці схильності до делінквентної поведінки.

Методика визначення схильності до делінквентної поведінки є

комплексним процесом, що вимагає використання різноманітних підходів та інструментів для точного діагностування та ефективної профілактики і корекції девіантних проявів.

Методика «Самооцінка психічних станів» (за Г. Айзенком) є одним із психодіагностичних інструментів для визначення рівня тривожності, фрустрації, агресивності та ригідності (жорсткості мислення) у індивідів. Ця методика дозволяє оцінити поточний психічний стан особи та її схильність до певних емоційних реакцій.

Мета методики «Самооцінки психічних станів» (за Г. Айзенком) полягає у наступному [37]:

1. Оцінка емоційного стану людини в конкретний момент часу.
2. Виявлення схильності до певних психічних станів, таких як тривожність, фрустрація, агресивність та ригідність.

Перевагами методики «Самооцінка психічних станів» (за Г. Айзенком) є:

1. Простота і швидкість. Легко зрозумілий та швидкий у заповненні опитувальник.
2. Об'єктивність – висока ступінь об'єктивності при самооцінці психічних станів.
3. Діагностична цінність. Методика дозволяє виявити і оцінити важливі психічні стани, що впливають на поведінку і самопочуття людини.

Методика «Самооцінка психічних станів» за Г. Айзенком є ефективним інструментом для психологів та психотерапевтів, що дозволяє швидко оцінити емоційний стан людини і надати рекомендації щодо подальших дій для покращення психічного здоров'я.

В ході тестування кожна випробовувана дитина відповіла на запитання, потім нами були проаналізовані результати та зроблені висновки у вигляді таблиць стосовно того, як впливає делінквентна поведінка на психологічний стан та життя дитини загалом. Дані запропоновані тестування були доволі цікавими та викликали інтерес у випробовуваних дітей з ознаками делінквентної поведінки.

В ході експериментального дослідження нами були опитані 20 дітей з ознаками делінквентної поведінки, які є вихованцями Запорізького дитячого будинку-інтернату. Під час експерименту підліткам були запропоновані дві методики: визначення схильності до делінквентної поведінки та «Самооцінка психічних станів» (за Г. Айзенком). Випробовувані підлітки з інтересом відповідали на запропоновані твердження і запитання.

Делінквентна поведінка підлітків завжди була гострою проблемою. Актуалізація її в даний час обумовлюється ускладненням умов функціонування суспільства в цілому, нестійкістю, напруженістю соціальних процесів, що спричиняє масові стани психоемоційної напруги, сплески алкоголізації, наркотизації, агресивності, кримінальної активності та інші негативні явища [43, с. 77].

Делінквентна поведінка підлітків є однією з форм девіантної поведінки, яка характеризується вчиненням правопорушень, злочинів та інших антисоціальних дій. Сутність підлітків з делінквентною поведінкою полягає в тому, що їхня поведінка систематично порушує соціальні, правові та моральні норми, прийняті в суспільстві. Дане явище є багатограним і включає різні аспекти, такі як особистісні риси, соціальні фактори, сімейне середовище та індивідуальні психологічні характеристики [35, с. 95].

В ході експерименту нами були опитані 20 підлітків з Запорізького дитячого будинку-інтернату в письмовій формі. Випробовуваним дітям з ознаками делінквентної поведінки були запропоновані запитання та вони повинні були відповісти на них власну думку.

У таблиці 2.1 розглянемо результати першої методики – визначення схильності до делінквентної поведінки серед випробовуваних дітей з Запорізького дитячого будинку-інтернату.

Отже, як можемо простежити з таблиці 2.1. серед опитаних вихованців з Запорізького дитячого будинку-інтернату в письмовій формі були продемонстровані різні результати. Майже всі випробовувані підлітки мають низький рівень схильності до делінквентної поведінки, а саме: Тимур Т., Олена

К., Іван Д., Анастасія Д., Анастасія Т., Віталій У., Ксенія П., Віктор Р., Євген Л., Іван К., Катерина С., Єгор Б., Артем Д., Артур К., Ганна З., Дмитро М., Ігор В. та Дмитро Б. підлітки Сергій Д. та Ганна П. продемонстрували середній рівень схильності до делінквентної поведінки.

Таблиця 2.1

Результати методики визначення схильності до делінквентної поведінки

№	Прізвище та ім'я дитини	Кількість балів та інтерпретація результатів
1	Дмитро Б.	15 балів – низький рівень схильності до делінквентної поведінки
2	Ігор В.	25 балів – низький рівень схильності до делінквентної поведінки
3	Дмитро М.	10 балів – низький рівень схильності до делінквентної поведінки
4	Анастасія Т.	14 балів – низький рівень схильності до делінквентної поведінки
5	Ганна З.	28 балів – низький рівень схильності до делінквентної поведінки
6	Артур К.	35 балів – низький рівень схильності до делінквентної поведінки
7	Артем Д.	30 балів – низький рівень схильності до делінквентної поведінки
8	Іван К.	8 балів – низький рівень схильності до делінквентної поведінки
9	Катерина С.	17 балів – низький рівень схильності до делінквентної поведінки
10	Єгор Б.	18 балів – низький рівень схильності до делінквентної поведінки
11	Євген Л.	25 балів – низький рівень схильності

Продовження таблиці 2.1

		до делінквентної поведінки
12	Віктор Р.	28 балів – низький рівень схильності до делінквентної поведінки
13	Ксенія П.	12 балів – низький рівень схильності до делінквентної поведінки
14	Віталій У.	31 балів – низький рівень схильності до делінквентної поведінки
15	Анастасія Д.	32 балів – низький рівень схильності до делінквентної поведінки
16	Сергій Д.	39 балів – середній рівень схильності до делінквентної поведінки
17	Ганна П.	40 балів – середній рівень схильності до делінквентної поведінки
18	Іван Д.	29 балів – низький рівень схильності до делінквентної поведінки
19	Тимур Т.	16 балів – низький рівень схильності до делінквентної поведінки
20	Олена К.	22 бали – низький рівень схильності до делінквентної поведінки

На рисунку 2.1 у вигляді діаграми можна простежити результати методики визначення схильності до делінквентної поведінки.

На рисунку 2.1. можна побачити, що 90% випробовуваних підлітків, які є вихованцями Запорізького дитячого будинку-інтернату мають низький рівень схильності до суїцидальної поведінки. Лише 10% підлітків, які приймали участь у експерименті – середній рівень.

Отже, методика визначення схильності до делінквентної поведінки відіграє важливу роль у виявленні підлітків, які мають підвищений ризик

вчинення правопорушень і антисоціальних дій. Дана методика дозволила оцінити психологічні, соціальні та поведінкові чинники, що можуть сприяти делінквентній поведінці, та розробити відповідні корекційні та профілактичні заходи. Вона також допомогла ідентифікувати підлітків серед вихованців Запорізького дитячого будинку-інтернату із високим ризиком делінквентної поведінки.

Рисунок 2.1. – Результати методики визначення схильності до делінквентної поведінки.

Наступним опитувальником, який був запропонований випробовуваним дітям, які мають ознаки делінквентної поведінки була методика «Самооцінка психічних станів» (за Г. Айзенком).

Методика «Самооцінка психічних станів» за Г. Айзенком є важливим інструментом для діагностики психічних станів, які можуть впливати на поведінку підлітків Запорізького дитячого будинку-інтернату, у тому числі й на делінквентну поведінку. Ця методика допомагає виявити внутрішні психологічні чинники, що сприяють розвитку делінквентної поведінки, і дозволяє розробити адекватні корекційні заходи.

Методика ґрунтується на визначенні основних психічних станів, таких як тривожність, фрустрація, агресивність та ригідність. Підлітки оцінюють свої

психічні стани за допомогою спеціально розроблених шкал, що дозволяє виявити рівень кожного з цих станів.

Результати методика «Самооцінка психічних станів» (за Г. Айзенком) представлені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Результати методики «Самооцінка психічних станів» (за Г. Айзенком)

№	Прізвище та ім'я дитини	Інтерпретація результатів			
		Тривожність	Фрустрація	Агресивність	Ригідність
1	Дмитро Б.	Високий рівень	Високий рівень	Високий рівень	Середній рівень
2	Ігор В.	Середній рівень	Високий рівень	Високий рівень	Середній рівень
3	Дмитро М.	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень	Середній рівень
4	Анастасія Т.	Середній рівень	Низький рівень	Низький рівень	Низький рівень
5	Ганна З.	Високий рівень	Високий рівень	Високий рівень	Середній рівень
6	Артур К.	Високий рівень	Середній рівень	Високий рівень	Середній рівень
7	Артем Д.	Низький рівень	Низький рівень	Низький рівень	Низький рівень
8	Іван К.	Високий рівень	Низький рівень	Низький рівень	Середній рівень
9	Катерина С.	Низький рівень	Низький рівень	Низький рівень	Низький рівень
10	Єгор Б.	Середній рівень	Середній рівень	Низький рівень	Середній рівень
11	Євген Л.	Низький	Низький	Низький	Середній

Продовження таблиці 2.2

		рівень	рівень	рівень	рівень
12	Віктор Р.	Низький рівень	Середній рівень	Низький рівень	Середній рівень
13	Ксенія П.	Низький рівень	Середній рівень	Низький рівень	Низький рівень
14	Віталій У.	Середній рівень	Високий рівень	Середній рівень	Високий рівень
15	Анастасія Д.	Середній рівень	Середній рівень	Середній рівень	Середній рівень
16	Сергій Д.	Високий рівень	Високий рівень	Високий рівень	Високий рівень
17	Ганна П.	Середній рівень	Середній рівень	Середній рівень	Середній рівень
18	Іван Д.	Високий рівень	Низький рівень	Високий рівень	Низький рівень
19	Тимур Т.	Середній рівень	Високий рівень	Середній рівень	Високий рівень
20	Олена К.	Середній рівень	Середній рівень	Високий рівень	Високий рівень

Опрацювавши результати методики «Самооцінки психічних станів» (за Г. Айзенком) серед випробовуваних підлітків, які мають ознаки делінквентної поведінки, ми отримали наступні результати:

1. Високий рівень тривожності мають Іван Д., Сергій Д, Дмитро Б., Ганна З., Артур К., Іван К.
2. Середнім рівнем тривожності володіють Олена К., Тимур Т., Ганна П., Анастасія Д., Віталій У., Анастасія Т., Єгор Б. та Ігор В.
3. Низький рівень тривожності – Ксенія П., Віктор Р., Євген Л.,

Катерина С., Артем Д. та Дмитро М.

4. Високий рівень фрустрації – Тимур Т., Сергій Д., Віталій У., Ганна З., Дмитро Б. та Ігор В.

5. Середній рівень фрустрації – Олена К., Ганна П., Анастасія Д., Ксенія П., Віктор Р., Єгор Б., Артур К. та Дмитро М.

6. Низький рівень фрустрації – Іван Д., Євген Л., Катерина С., Іван К., Артем Д., Анастасія Т.

7. Високий рівень агресивності – Олена К., Іван Д., Сергій Д., Артур К., Ганна З., Дмитро М., Ігор В. та Дмитро Б.

8. Середній рівень агресивності – Ганна П., Тимур Т., Анастасія Д., Віталій У.

9. Низький рівень агресивності – Ксенія П., Віктор Р., Євген Л., Єгор Б., Катерина С., Артем Д., Іван К., Анастасія Т.

10. Високий рівень ригідності – Олена К., Тимур Т., Сергій Д., Віталій У.

11. Середній рівень ригідності мають такі підлітки, як: Ганна П., Анастасія Д., Віктор Р., Євген Л., Єгор Б., Іван К., Артур К., Ганна З., Дмитро М., Дмитро Б та Ігор В.

12. Низький рівень ригідності – Іван Д., Ксенія П., Катерина С., Артем Д., Анастасія Т.

Рівні тривожності у відсотках серед підлітків, які приймали участь у експерименті представлені на рисунку 2.2.

Рисунок 2.2. – Рівні тривожності серед випробовуваних підлітків за методикою «Самооцінки психічних станів» (за Г. Айзенком).

Під час експерименту з'ясувалось, що найбільше випробовуваних підлітків мають середній рівень тривожності – 40%. Низький та високий рівень займають 30%.

Рисунок 2.3. – Рівні фрустрації серед випробовуваних підлітків за методикою «Самооцінки психічних станів» (за Г. Айзенком)

Середній рівень фрустрації серед випробовуваних підлітків займає 40%, низький та високий – 30%. У цьому психологічному стані у випробовуваних може зростати емоційно-вольове напруження, що виникає в конфліктній ситуації.

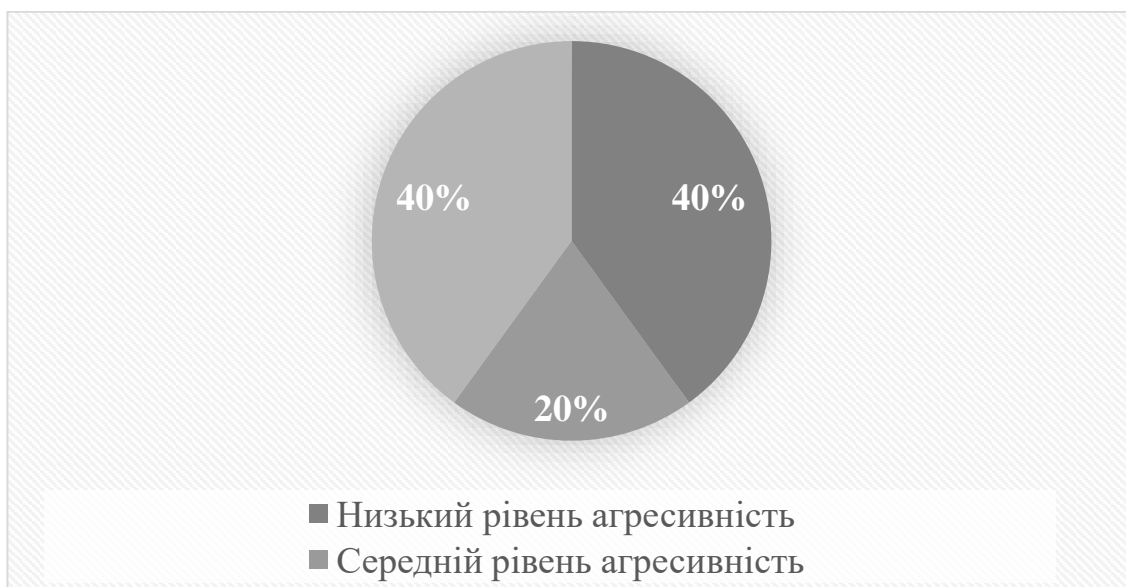

Рисунок 2.4. – Рівні агресивності серед випробовуваних підлітків за методикою «Самооцінки психічних станів» (за Г. Айзенком).

40 % випробовуваних підлітків мають високий та низький рівні агресивності, і лише 20% – середній. Від даних показників залежить стан випробовуваних, адже агресивність неабияк впливає на делінквентну поведінку.

Рисунок 2.5. – Рівні ригідності серед випробовуваних підлітків за методикою «Самооцінки психічних станів» (за Г. Айзенком).

Під час експерименту з'ясувалось, що 55% випробовуваних підлітків мають середній рівень ригідності. У 20% дітей – низький рівень ригідності, а у 25% – високий. Ригідність неабияк впливає на делінквентну поведінку, адже вона має тенденцію до збереження своїх стереотипів, способів мислення та нездатність змінити власну точку зору.

Використана у експерименті з підлітками методика «Самооцінки психічних станів» (за Г. Айзенком) дозволила провести глибокий аналіз психічних станів, розробити індивідуальні програми допомоги та профілактики. Використання цієї методики сприяє зниженню рівня делінквентної поведінки серед підлітків, покращенню їхнього психічного здоров'я та соціальної адаптації.

Таким чином, нами було проведено експериментальне дослідження серед 20 підлітків-вихованців Запорізького дитячого будинку-інтернату. Дітям були запропоновані цікаві методики, які допомогли з'ясувати рівень психічного стану

підлітків, а також рівні суїцидальної поведінки. Майже всі випробовувані завдяки методиці визначення схильності до делінквентної поведінки продемонстрували низький рівень до такого роду поведінки. Завдяки методиці «Самооцінки психічних станів» (за Г. Айзенком) з'ясувалось, що випробовувані підлітки мають різні рівні агресивності, тривожності, фрустрації та ригідності.

2.2. Програма соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки підлітків

У ході емпіричного дослідження з підлітками, у яких спостерігаються ознаки делінквентної поведінки ми дізнались, що у багатьох випробовуваних низький рівень до такого роду поведінки та вони мають різні рівні тривожності, агресивності, фрустрації, ригідності, які мають неабиякий вплив на розвитку девіантної поведінки у майбутньому. Тому нами була запропонована програма соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки серед підлітків-вихованців Запорізького дитячого будинку-інтернату.

Метою програми є запобігання делінквентній поведінці підлітків шляхом створення сприятливих умов для їхнього соціально-психологічного розвитку, формування позитивних життєвих цінностей та навичок конструктивної поведінки. Програма має на меті сприяти гармонійному розвитку особистості, забезпечити соціальну адаптацію та інтеграцію підлітків у суспільство [22, с. 40].

Програма соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки підлітків є комплексною та багатоступеневою, яка враховує індивідуальні особливості кожної дитини та орієнтується на довготривалі результати. Адже це дозволить не лише запобігти розвитку делінквентної поведінки, але й сприяти гармонійному розвитку особистості підлітка.

Завдання програми соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки підлітків відображають її сутність, яка полягає в комплексному підході до запобігання правопорушенням серед молоді. Програма спрямована на

створення умов, які допоможуть підліткам розвинути позитивні соціальні навички, інтегруватися в суспільство, уникнути негативних впливів та побудувати здорові міжособистісні стосунки. Це досягається через виявлення та аналіз ризиків, просвітницьку діяльність, індивідуальну підтримку, роботу з сім'ями або опікунами дітей, створення сприятливого середовища та тісну співпрацю з іншими соціальними інституціями [8, с. 32].

Завданнями програми соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки підлітків-вихованців Запорізького дитячого будинку-інтернату:

1. Виявлення та аналіз причин делінквентної поведінки серед підлітків.
2. Формування та розвиток позитивних соціальних навичок у підлітків.
3. Підвищення рівня обізнаності підлітків про негативні наслідки делінквентної поведінки.
4. Залучення батьків або опікунів, педагогів та громадських організацій до профілактичної роботи.
5. Забезпечення психологічної підтримки та консультування підлітків.

Цільовою аудиторією запропонованою в ході емпіричного дослідження є підлітки-вихованці Запорізького дитячого будинку-інтернату віком від 12 до 18 років, які перебувають у групі ризику. Батьки або законні представники підлітків, а також педагогічні працівники, соціальні педагоги та психологи.

Напрями програми соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки підлітків спрямовані на створення комплексної системи підтримки, що враховує всі аспекти життя підлітків. Програма прагне досягти гармонійного розвитку особистості, запобігання правопорушенням, формування соціально прийнятної поведінки та успішної інтеграції підлітків у суспільство. Кожен напрямок охоплює певний аспект профілактичної роботи та сприяє вирішенню специфічних проблем, що виникають у процесі соціалізації підлітків [13, с. 25].

Основними напрямами роботи з підлітками-вихованцями Запорізького дитячого будинку-інтернату є:

1. Впровадження курсів морально-етичного виховання.
2. Проведення лекцій та семінарів з питань правової освіти.

3. Організація тренінгів з розвитку особистісних та соціальних навичок.
4. Проведення індивідуальних та групових консультацій.
5. Організація тренінгів та семінарів для підлітків та їхніх батьків або опікунів.
6. Забезпечення психотерапевтичної допомоги для підлітків з ознаками делінквентної поведінки.
7. Створення та підтримка молодіжних центрів та клубів за інтересами.
8. Організація позашкільних занять та заходів для підлітків (спортивні секції, гуртки).
9. Залучення підлітків до волонтерських проектів та соціальних ініціатив.
10. Проведення інформаційно-просвітницьких кампаній через медіа.
11. Розробка та розповсюдження інформаційних матеріалів (буклети, плакати, відеоролики).
12. Організація днів відкритих дверей та зустрічей з фахівцями.

Програма соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки підлітків використовує різноманітні методи та форми роботи для досягнення своїх цілей. Сутність цих методів і форм полягає в інтегрованому підході, який охоплює всі аспекти життя підлітків і сприяє формуванню позитивних соціальних навичок, зниженню ризиків девіантної поведінки та успішній соціалізації [32, с. 27].

Основними методами програми соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки підлітків є:

1. Індивідуальна робота, яка включає консультації, наставництво, розробку персональних планів розвитку. Індивідуальна робота полягає у особистому підході до кожного підлітка для врахування його унікальних потреб і особливостей.
2. Групова робота, в ході якої проводяться спеціальні тренінги, дискусії, рольові ігри, тематичні клуби для розвитку комунікативних навичок і соціальної взаємодії.
3. Психотерапевтичні методи включають арт-терапію, музикотерапію,

когнітивно-поведінкову терапію, сімейна терапію. Під час програми соціальні педагоги використовують психотерапевтичні техніки для корекції поведінки і емоційного стану підлітків.

4. Інтерактивні методи, до яких входять лекції воркшопи, семінари, дебати. Під час програма соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки відбувається активне залучення підлітків у навчально-виховний процес через інтерактивні форми роботи.

5. Методи соціальної анімації: екскурсії, спортивні змагання, творчі конкурси, фестивалі. Соціальний педагог організовує дозвілля і культурні заходів для підлітків.

6. Ігрові методи, до яких входять настільні ігри, спортивні ігри, рольові ігри, тренінгові вправи. Під час даного методу використовуються ігри для розвитку соціальних навичок і позитивних поведінкових моделей.

Формами програми соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки підлітків є:

1. Консультаційні зустрічі, які полягають у наданні консультацій підліткам-вихованцям Запорізького дитячого будинку-інтернату та їхнім батькам або опікунам. Дані консультації зможуть допомогти вирішити проблемні ситуації.

2. Тренінгові програми, до яких входять тренінги з розвитку лідерських навичок, тренінги з управління гнівом, тренінги з конфліктології. Під час програми профілактики соціальний працівник може проводити спеціально розроблені тренінги для підлітків.

3. Освітні семінари та лекції, під якого підлітки будуть проінформовані про важливі соціальні та правові питання. До них входять семінари про права і обов'язки підлітків, лекції про здоровий спосіб життя, профілактика наркоманії.

4. Клубна діяльність, яка полягає у створенні клубів за інтересами для підлітків. До даної форми програми входять клуби за інтересами (спортивні, творчі, наукові), волонтерські клуби, молодіжні об'єднання.

5. Соціальні проекти та акції, до яких належать екологічні акції,

благодійні заходи, кампанії з підвищення обізнаності про соціальні проблеми.

Методи та форми роботи програми соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки підлітків спрямовані на створення підтримуючого середовища, що сприяє гармонійному розвитку особистості. Вони забезпечують комплексний підхід до роботи з підлітками, що враховує їхні індивідуальні потреби та особливості. Використання різноманітних методів і форм роботи дозволяє ефективно вирішувати проблеми, пов'язані з делінквентною поведінкою, та сприяє формуванню позитивних соціальних навичок у підлітків [17, с. 78].

Оцінка ефективності програми соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки підлітків є важливим етапом, що дозволяє визначити ступінь досягнення поставлених цілей і завдань.

Оцінка ефективності програми включає:

1. Проведення анкетування та опитувань серед учасників програми.
2. Аналіз показників делінквентної поведінки до та після реалізації програми.
3. Відгуки та оцінки педагогів, батьків та підлітків.
4. Моніторинг участі підлітків у позашкільних заходах та їхньої успішності у навчанні.

Оцінка ефективності програми соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки підлітків є ключовим інструментом для забезпечення її успішності та постійного вдосконалення. Використання систематичного підходу до оцінки дозволяє виявити сильні та слабкі сторони програми, забезпечити зворотний зв'язок і розробити ефективні рекомендації для покращення профілактичної роботи з підлітками.

Для реалізації програми соціально-педагогічної профілактики є ресурси, які забезпечують ефективне функціонування та досягнення поставлених цілей. Сутність даних ресурсів полягає у забезпеченні матеріально-технічної, фінансової, кадрової, інформаційної та організаційної підтримки.

Ресурсами для реалізації програми соціально-педагогічної профілактики

делінквентної поведінки підлітків є:

1. Кваліфіковані фахівці (психологи, соціальні педагоги, тренери).
2. Матеріально-технічна база (приміщення, обладнання, навчальні матеріали).
3. Фінансові ресурси для проведення заходів та забезпечення матеріальної підтримки.
4. Партнерська підтримка (громадські організації, місцеві органи влади, бізнес-структури).

Співпраця та партнерство є ключовими елементами успішної реалізації програми соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки підлітків.

Під час програми соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки підлітків можуть бути залучені освітні установи, правоохоронні органи, медичні заклади, неурядові організації, сім'ї та громади.

Отже, запропонована програма спрямована на комплексний підхід до профілактики делінквентної поведінки серед підлітків, враховуючи їхні потреби, інтереси та особливості розвитку.

2.3. Рекомендації з поліпшення соціально-педагогічної роботи з підлітками, у яких спостерігається делінквентна поведінка

Війна, економічні та соціальні зміни, що відбуваються в Україні останнім часом, супроводжуються нестабільністю, невизначеністю ситуації в суспільстві, зміною ставлення до системи сімейних цінностей і спричиняють зниженню духовності та моральності населення.

Для ефективної соціально-педагогічної роботи з підлітками, у яких спостерігається делінквентна поведінка, важливо застосовувати комплексний підхід, що включає діагностику, профілактику, корекцію та підтримку. Ось кілька рекомендацій з поліпшення даної роботи.

Педагогам, психологам, соціальним працівникам слід організувати тренінги і заняття, спрямовані на розвиток комунікативних навичок, емпатії, управління гнівом та стресом. Важливо також проведення просвітницьких заходів, спрямованих на формування правосвідомості, розуміння соціальних норм і правил. Важливою рекомендацією є стимулювання педагогом участі підлітків, які мають ознаки делінквентної поведінки у волонтерських програмах, гуртках, спортивних секціях, що сприяє позитивній соціалізації [48, с. 129].

Педагогам слід проводити корекційну роботу з підлітками, у яких спостерігається делінквентна поведінка. Корекційна робота педагогів з підлітками, у яких спостерігається делінквентна поведінка, є важливим аспектом соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на профілактику та корекцію девіантної поведінки.

Корекційна робота з підлітками, у яких спостерігається делінквентна поведінка зазвичай включає:

1. Розробку індивідуальних програм корекції поведінки, що враховують особистісні особливості підлітка.
2. Залучення психологів для проведення індивідуальних та групових терапевтичних сесій.

Корекційна робота педагогів з підлітками, у яких спостерігається делінквентна поведінка, потребує системного підходу та співпраці між різними фахівцями. Використання індивідуального підходу, розвиток соціальних навичок, психологічне консультування є ключовими компонентами ефективної роботи. Постійне навчання та підвищення кваліфікації педагогів, а також створення підтримуючого та розуміючого середовища є важливими умовами успішної корекції поведінки підлітків.

Для підлітка з делінквентною поведінкою розвиток моделі психічного є важливою основою для розвитку соціальної компетенції, для розуміння конфліктних ситуацій та розвитку комунікативних можливостей, особливо у ситуації скоєння злочинів. Причиною труднощів взаємодії підлітків коїться з іншими з великою ймовірністю є порушення комунікації у сім'ї [39]. Педагогам

необхідно проводити роботу з родиною для поліпшення сімейних стосунків, підвищення батьківського контролю та підтримки, адже сімейна терапія є важливою складовою педагогічної роботи з підлітками, у яких спостерігається делінквентна поведінка. Вона спрямована на виявлення та корекцію проблем у сімейних відносинах, які можуть сприяти розвитку девіантної поведінки у підлітків.

Сімейна терапія включає роботу з усіма членами сім'ї для покращення комунікації, зміцнення відносин і вирішення конфліктів. Цей підхід допомагає створити сприятливе середовище для підлітка, що є важливим фактором у запобіганні та корекції делінквентної поведінки.

На думку О. Столярчука основними цілями сімейної терапії є [58, с. 50]:

1. «Виявлення проблем у сім'ї, яке полягає у визначенні конфліктних зон, проблем у комунікації, незадоволених потреб членів сім'ї.
2. Покращення сімейної взаємодії, в ході якого відбувається навчання членів сім'ї ефективним стратегіям спілкування та вирішення конфліктів.
3. Підвищення підтримки підлітка полягає у зміцненні емоційної підтримки підлітка з боку родини, що допомагає зменшити ризик девіантної поведінки.
4. Зміна сімейних ролей і правил. Під даною ціллю розуміють корекцію неефективних або дисфункціональних ролей і правил у сім'ї» [58, с. 51].

Впровадження сімейної терапії в педагогічну роботу полягає у наступному [36, с. 72]:

1. Інтеграції в шкільну систему. Педагогам слід організовувати регулярні сімейні терапевтичні сесії у школах за участю шкільних психологів.
2. Навчанні педагогів, яке полягає у підвищенні кваліфікації педагогів у галузі сімейної терапії, щоб вони могли ефективно працювати з родинами підлітків.
3. Співпраці з соціальними службами, що розуміє взаємодію зі службами соціального захисту та охорони здоров'я для забезпечення комплексної підтримки сімей.

4. Консультативній підтримці батьків. Педагогам слід проводити консультації для батьків з метою надання їм інструментів для ефективного спілкування з підлітками та вирішення конфліктів.

Сімейна терапія є важливим компонентом соціально-педагогічної роботи з підлітками, які демонструють делінквентну поведінку. Вона сприяє створенню стабільного та підтримуючого середовища, допомагає вирішити внутрішньо-сімейні конфлікти, покращує комунікацію та взаємодію між членами сім'ї [62]. Інтеграція сімейної терапії у педагогічну роботу забезпечує комплексний підхід до корекції поведінки підлітків та їх соціалізації.

При роботі з підлітками, у яких спостерігається делінквентна поведінка педагогам варто впроваджувати соціальну підтримку:

1. Впровадження програм наставництва, де дорослі наставники допомагають підліткам у розвитку позитивних життєвих навичок та професійних орієнтирів.

2. Психосоціальну підтримку, яка включає надання психологічної допомоги для подолання стресу, тривожності, депресії.

Отже, соціальна підтримка є ключовим елементом у роботі з підлітками, у яких спостерігається делінквентна поведінка. Ефективна соціальна підтримка потребує залучення різних фахівців, регулярного моніторингу та оцінки, навчання та підвищення кваліфікації фахівців, а також активної участі самих підлітків у процесі. Завдяки цьому можна створити сприятливі умови для корекції поведінки, розвитку соціальних навичок та успішної соціалізації підлітків.

При роботі з підлітками, у яких є ознаки делінквентної поведінки педагогам слід проводити заходи з моніторингу та оцінки. Вони допомагають своєчасно виявляти проблеми, оцінювати ефективність корекційних заходів і вносити необхідні зміни в програми втручання. Дані заходи допомагають з'ясувати зміни у поведінці дитини та уникнути проблем у соціумі.

Моніторинг та оцінка, яка соціально-педагогічна робота зазвичай включають [56]:

1. Регулярний моніторинг, який полягає у постійному відстеженні змін у поведінці та психологічному стані підлітків для своєчасного коригування програм.

2. Оцінку ефективності, до якої належить проведення регулярних оцінок ефективності впроваджених заходів, корекцію методів роботи за потреби.

Ефективний моніторинг та оцінка є ключовими елементами успішної корекційної роботи з підлітками, які мають делінквентну поведінку. Вони дозволяють вчасно виявляти проблеми, оцінювати ефективність втручань та вносити необхідні зміни для досягнення кращих результатів. Систематичний підхід до моніторингу та оцінки забезпечує постійне вдосконалення педагогічної роботи і сприяє успішній соціалізації підлітків.

Важливою рекомендацією з поліпшення соціально-педагогічної роботи з підлітками, у яких спостерігається делінквентна поведінка є освітня підтримка. Вона спрямована на забезпечення доступу до якісної освіти, розвиток академічних навичок, мотивацію до навчання та створення сприятливих умов для особистісного і соціального розвитку [60].

Освітня підтримка включає надання індивідуалізованої допомоги, розвитку мотивації до навчання, створення позитивного навчального середовища та активну співпрацю з родиною і суспільством. Освітня підтримка є ключовою складовою соціально-педагогічної роботи з підлітками, у яких спостерігається делінквентна поведінка.

Даний вид підтримки включає основні рекомендації з поліпшення соціально-педагогічної роботи з підлітками, у яких спостерігається делінквентна поведінка, а саме [67]:

1. Інтеграції в освітній процес. Підтримка підлітків у навчанні, допомога з виконанням домашніх завдань, підготовка до іспитів.

2. Інклюзивне навчання. Врахування індивідуальних потреб підлітків у навчальному процесі, надання додаткової допомоги вчителями та шкільними психологами.

3. Інтерактивні методи навчання. Використання інтерактивних

технологій та проектної діяльності для підвищення інтересу до навчання.

Реалізація цих рекомендацій сприятиме ефективній соціалізації підлітків, покращенню їхньої поведінки та успішності в навчанні.

Освітня підтримка є невід'ємною частиною соціально-педагогічної роботи з підлітками, які мають делінквентну поведінку. Вона спрямована на створення умов для успішної соціалізації. Педагогам важливо забезпечити індивідуальний підхід, додаткову навчальну підтримку, мотивацію, психологічну підтримку та співпрацю з родиною для досягнення найкращих результатів у роботі з підлітками, у яких спостерігається делінквентна поведінка.

Створення підтримуючого середовища є однією з основних рекомендацій при соціально-педагогічній роботі з підлітками, у яких спостерігається делінквентна поведінка. Підтримуюче середовище сприяє формуванню позитивної поведінки, зменшує рівень стресу та конфліктів, а також сприяє соціальній адаптації.

Створення підтримуючого середовища включає [21, с. 366]:

1. Безпечне та підтримуюче середовище. Забезпечення безпечного та підтримуючого навчального середовища, де підлітки можуть почуватися захищеними. Педагогам необхідно створити атмосферу довіри, де підлітки можуть відкрито висловлювати свої думки та почуття без страху бути осудженими чи приниженими.

2. Позитивне підкріплення, яке полягає у використанні системи заохочень та нагород для стимулювання позитивної поведінки та успішності. Відзначення досягнень підлітків у навчанні, позашкільній діяльності та соціальній сфері. Це може бути публічне визнання на зборах, у шкільній газеті чи на сайті школи.

3. Емоційна підтримка. Підліткам необхідно давати регулярну психологічну допомогу для підтримки емоційного благополуччя. До такої допомоги належать індивідуальні консультації або групові терапевтичні сесії. Педагогам також варто проводити тренінги та семінари з емоційної грамотності, управління стресом, розвитку самооцінки та навичок саморегуляції.

4. Адаптація навчального процесу. Педагогам при роботі з підлітками, у

яких спостерігається делінквентна поведінка необхідно робити акцент на забезпеченні додаткової допомоги у навчанні. Під час адаптації до навчального процесу педагогам варто використовувати інтерактивні технології та методики, що підвищують мотивацію до навчання і сприяють залученню підлітків у навчальний процес [21, с. 368].

Створення підтримуючого середовища є важливим елементом соціально-педагогічної роботи з підлітками, які мають делінквентну поведінку. Безпечна і довірлива атмосфера, підтримуючі взаємовідносини, залучення до позитивної діяльності, система заохочень, емоційна підтримка, співпраця з батьками та громадою, а також адаптація навчального процесу сприяють формуванню позитивної поведінки та успішній соціалізації підлітків. Впровадження цих рекомендацій допоможе підліткам подолати труднощі та досягти успіху в навчанні та житті.

Отже, поліпшення соціально-педагогічної роботи з підлітками, у яких спостерігається делінквентна поведінка, вимагає комплексного підходу та взаємодії між різними інституціями. Важливо забезпечити ранню діагностику, ефективну профілактику, корекційні програми та підтримку, а також постійно вдосконалювати професійні навички фахівців, залучених до цієї роботи. Тільки таким чином можна досягти позитивних змін у поведінці підлітків та сприяти їхній успішній соціалізації.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі бакалавра здійснено повне дослідження соціально-педагогічної роботи з підлітками, у яких спостерігається делінквентна поведінка. На основі здійсненої роботи нами були отримані такі висновки.

Дослідивши поняття та сутність делінквентної поведінки, то варто зауважити, що даний тип поведінки є складним соціально-психологічним явищем, що має різні причини та форми прояву. Дана поведінка характеризується соціально небажаними, антигромадськими або девіантними діями, що не завжди досягають рівня кримінального правопорушення, але є серйозними порушеннями громадського порядку і моралі. Делінквентна поведінка потребує комплексного підходу для попередження та корекції, що включає педагогічну, психологічну, соціальну підтримку та активну співпрацю з родиною і громадою. Розуміння сутності делінквентної поведінки є важливим для розробки ефективних заходів з профілактики та реабілітації підлітків, схильних до правопорушень.

Проаналізувавши закордонний та вітчизняний досвід профілактики делінквентної поведінки підлітків, то необхідно зазначити, що соціально-педагогічна робота з дітьми спрямована на те, щоб замінити асоціальні форми поведінки дитини суспільно схвалюваними та корисними, спрямувати природний потенціал та активність дитини на її особистісне та професійне зростання. Вивчення закордонного досвіду може бути корисним для українських фахівців під час проектування процесу соціально-педагогічної роботи із сім'єю

Охарактеризувавши особливості делінквентної поведінки у підлітків, то варто підкреслити, що до них належить низька самооцінка, емоційна нестабільність, низький рівень самоконтролю, недостатність соціальних навичок, пошук пригод, соціальне відхилення. Розуміння цих особливостей дозволяє розробляти більш ефективні програми профілактики та інтервенції для управління делінквентною поведінкою серед підлітків.

Визначивши соціально-педагогічну профілактику делінквентної поведінки підлітків, то варто підкреслити, що вона спрямована на попередження та зменшення проявів антигромадської поведінки серед молоді. Дана профілактика включає комплекс заходів, спрямованих на розвиток позитивної поведінки, підтримку сімейного та шкільного середовища, а також формування соціально-позитивних цінностей. Головною метою соціально-педагогічної профілактики є створення умов для позитивного розвитку підлітків, формування у них соціально прийнятних норм поведінки та запобігання розвитку правопорушень.

Зробивши організацію емпіричного дослідження особливостей підлітків, у яких спостерігається делінквентна поведінка, то необхідно зауважити, що в даному експерименті приймали участь 20 підлітків Запорізького дитячого будинку-інтернату. Вік випробовуваних дітей підліткового віку від 14 до 17 років. Під час експерименту випробовуваних були запропоновані дві методики, а саме: методика визначення схильності до делінквентної поведінки та методика «Самооцінка психічних станів» (за Г. Айзенком). Дані методики допомогли ознайомитись з психологічними особливостями вихованцями Запорізького дитячого будинку-інтернату.

Запропонувавши програму соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки підлітків, то варто підкреслити, що є важливим інструментом у сфері педагогіки з молоддю. Сутність програми полягає у комплексному підході до запобігання делінквентній поведінці серед підлітків-вихованців Запорізького дитячого будинку-інтернату шляхом активної взаємодії з ними та їхнім оточенням. Завдяки цільовому спрямуванню, індивідуалізації підходів, участі зацікавлених сторін, а також систематичній оцінці та адаптації, програма стає ефективним інструментом у роботі з підлітками. Вона сприяє створенню благополучного середовища для їхнього розвитку та інтеграції в суспільство. Реалізація даної програми є важливим кроком у формуванні здорового та стабільного молодіжного середовища.

Розробивши комплексний підхід до соціально-педагогічної роботи з підлітками, у яких спостерігається делінквентна поведінка, то варто зазначити,

що в нього входить індивідуальний підхід, освітня та психологічна підтримка, розвиток соціальних навичок, активна співпраця з родиною та соціальними службами, постійний моніторинг та створення підтримуючого середовища. Застосування цих рекомендацій сприятиме покращенню поведінки підлітків, їх соціалізації та успішності у навчанні.

Отже, дана тема кваліфікаційної роботи бакалавра може бути продовжена у низці інших наукових наук робіт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анєнкова І. П. , Байдан М. А., Русова В. М. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Каравела, 2018. 337 с.
2. Барбашова І. А. Дидактика : навч. посіб. Бердянськ : Видавництво Ткачук О. В., 2016. 232 с.
3. Безпалько О. В., Зверєва І. Д., Веретенко Т. Г. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2013. 312 с.
4. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник. Льві : Априорі, 2016. 382 с.
5. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник Київ : Знання, 2014. 1047 с.
6. Вікторова Л. В., Тверезовська Н. Т., Михайліченко М. В., Ржевський Г. М. Основи соціалізації особистості : навч. посіб. Київ : «ЦП «КОМПРИНТ», 2017. 475 с.
7. Вітенко І. С., Борисюк А. С., Вітенко Т. І. Основи психології. Основи педагогіки : навч.-метод. посібник. Чернівці : Книги-XXI, 2015. 200 с.
8. Винославська О. В., Бреусенко-Кузнецов О. А., Зливков В. Л., Апішева А. Ш., Васильєва О. С. Психологія : навч. посіб. Київ : ІНК ОС, 2015. 97 с.
9. Воляннюк Н. Ю., Ложкін Г. В., Винославська О. В., Блохіна І. О., Кононець М. О., Москаленко О. В., Боковець О. І., Андрійцев Б. В. Соціальна психологія : навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра. Київ : КПШ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с.
10. Главацька О. Л. Основи самовиховання особистості : навч. посіб. Київ : Каравела, 2018. 566 с.
11. Девіантна та делінквентна поведінка підлітків. URL: <https://vseosvita.ua/library/naukova-robotaz-psihologii/deviantna-ta-delinkventna-povedinka-pidlitkiv-350462.html> (дата звернення: 20.05.2024).
12. Девіантна поведінка підлітків як соціально-педагогічна проблема. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4393/1/1_Tereshenko_APP.pdf (дата

звернення: 20.05.2024).

13. Делінквентна поведінка підлітків як кримінологічна категорія. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/36003/Mozhaikina.pdf?sequence=1> (дата звернення: 20.05.2024).
14. Делінквентна поведінка підлітків як соціально-педагогічна проблема. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/.pdf> (дата звернення: 20.05.2024).
15. Делінквентна поведінка як вид девіантної поведінки дітей та молоді. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/.pdf> (дата звернення: 20.05.2024).
16. Джаман Т. В. Історія педагогіки України : навч. посіб Київ :Каравела, 2017. 433 с.
17. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
18. Євтух М. Б., Лузік Е. В., Ладогубець Н. В., Ільїна Т. В. Педагогічна психологія : підручник. Київ : Кондор-Видавництво, 2015. 420 с.
19. Задорожна-Княгницька Л. В. Комплекс навчально-методичного забезпечення навчальної дисципліни «Історія педагогіки» : навч. посіб. Маріуполь : МДУ, 2019. 96 с.
20. Задорожна-Княгницька Л. В., Тимофєєва І. Б. Загальні основи педагогіки : навч. посіб. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 192 с.
21. Зайченко І. В. Педагогіка : підручник. Київ : Видавництво Ліра-К, 2016. 608 с.
22. Зайченко І. В. Педагогіка і методика навчання у вищій школі : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2017. 456 с.
23. Зозуляк-Случик Р. В. Основи соціалізації особистості : навч. посіб. Івано-Франківськ : НАІР, 2015. 218 с.
24. Конфлікти та делінквентна поведінка молоді. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/8385?locale=uk> (дата звернення: 20.05.2024).
25. Кузікова С. Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в

- юнацькому віці : навч. посіб. Сум : Сумський держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка, 2012. 410 с.
26. Кучерявий О. Г. Педагогіка : Особистісно-розвивальні аспекти : навч. посіб. Київ : Кондор, 2015. 440 с.
 27. Левківський М. В. Історія педагогіки : навч-метод. посібник. Київ : Центр учбової літератури. 2016. 190 с.
 28. Максимова Н. Ю. Психологія соціальної роботи із проблемними сім'ями : навч. посіб. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2017. 463 с.
 29. Методика визначення схильності до деліквентної поведінки. URL: <https://naurok.com.ua/metodikaviznachennidinkiditey-pidlitkovogo-viku-69493.html> (дата звернення: 20.05.2024).
 30. Мельничук С. Г. Педагогіка (Дидактика) : навч. посіб. Кіровоград : РІК-Медіа, 2016. 176 с.
 31. Москаленко А. М. Історія педагогіки : навч.-метод. посіб. Київ : Київський університет, 2014. 240 с.
 32. Москаленко В. В. Соціалізація особистості : моногр. Київ : Фенікс, 2013. 540 с.
 33. Москалець В. П. Загальна психологія : підруч. Київ : Ліра-К, 2020. 564 с.
 34. Мудрак І. А. Психологічні особливості тривожності депривованих підлітків-колоністів : монографія. Луцьк : СНУ імені Лесі Українки, 2014. 288 с.
 35. Мушкевич М. І., Федоренко Р. П., Магдисюк Л. І., Дучимінська Т. І. Психологія молодшої сім'ї : моногр. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 235 с.
 36. Нагачевська З. І. Педагогіка : навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ : НАІР, 2020. 144 с.
 37. Опитування «Самооцінка психічних станів» (за Г. Айзенком). URL: <https://vseosvita.ua/test/samootsinka-psykhichnykh-haizenkom3853096.html> (дата звернення: 20.05.2024).
 38. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 472 с.

39. Особливості делінквентної поведінки у підлітків. URL: <http://psysocwork.onu.edu.ua/old/article/view/136275> (дата звернення: 20.05.2024).
40. Партико Т. Б. Загальна психологія : підр. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2014. 416 с.
41. Пащенко М. Ю., Красноштан І. В. Педагогіка : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 233 с.
42. Поліщук В. М. Психологія сім'ї : підручник. Суми : Університетська книга, 2021. 248 с.
43. Проніков О. К. Історія педагогіки : курс лекцій. Київ : Слово, 2015. 440 с.
44. Профілактичні заходи з попередження делінквентної поведінки підлітків. https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2009/8_2009/Koval.pdf (дата звернення: 20.05.2024).
45. Психологічні особливості девіантної поведінки сучасних підлітків. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2008/8_9_2008/31.pdf (дата звернення: 20.05.2024).
46. Психологічні особливості делінквентної поведінки підлітків. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/18387/1.pdf> (дата звернення: 20.05.2024).
47. Психологічна характеристика підлітків з делінквентною поведінкою. URL: https://dspu.edu.ua/sites/youngsc/AQGS/2012_3/pshyhology/220-226.pdf (дата звернення: 20.05.2024).
48. Пушкар О. І., Завгородня О. С. Інженерна педагогіка та навчання на робочому місці : навч. посіб. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. 171 с.
49. Радчук Г. К. Аксіопсихологія вищої школи : моногр. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. 380 с.
50. Рацул А. Б., Довга Т. Я. Педагогіка: інформативний виклад : навч. посіб. Київ : Слово, 2016. 344 с.
51. Руденко Ю. Д. Шляхи подолання кризи сучасної педагогіки : монографія. Київ : Просвіта, 2018. 278 с.

52. Сбруєва А. А. Порівняльна педагогіка вищої школи : національний, європейський та глобальний контексти : навч. посіб. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. 319 с.
53. Седих К. В., Моргун В. Ф. Делінквентний підліток : навч. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2019. 272 с.
54. Сікорський П. І. Нова педагогіка : підручник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2021. 540 с.
55. Соціально-педагогічні умови соціальної реабілітації підлітків з делінквентною поведінкою. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789> (дата звернення: 20.05.2024).
56. Соціально-психологічні особливості девіантної поведінки підлітків. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/10228> (дата звернення: 20.05.2024).
57. Старовойтенко Н. В., Фоміна Н. М. Психологія : практикум : навч. посіб. Черкаси : Рекламно-інформаційне видавниче агенство «Бізнес-стиль», 2015. 352 с.
58. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї : навч. посіб. Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2015. 136 с.
59. Стражнікова І. Педагогіка вищої школи : навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ : НАІР, 2018. 120 с.
60. Теоретичні аспекти передумов формування делінквентної поведінки у підлітків. URL: http://ecopsy.com.ua/data/zbirki/2010_23/sb23_17.pdf (дата звернення: 20.05.2024).
61. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю : навч. посіб. Київ : Академія, 2013. 132 с.
62. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2013. 230 с.
63. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2014. 456 с.
64. Фізеші О. Й. Педагогіка : основи педагогіки, дидактика, теорія та методика

- виховання, школознавство : навч. посіб. Київ : Кондор, 2015. 388 с.
65. Характеристика девіантної та делінквентної поведінки неповнолітніх до та у період військового стану. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/26_55_2023/Social/Bulletin_26_55_Social_and_behav_Manag_Admin_sciences_Pavlyuk.pdf (дата звернення: 20.05.2024).
66. Христук О. Л. Психологія девіантної поведінки : навчально-методичний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2014. 192 с.
67. Шадських Ю. Г. Психологія і педагогіка : навч. посіб. Київ : Каравела, 2018. 377 с.
68. Шевців З. М. Основи інклюзивної педагогіки : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 248 с.
69. Deviant Behaviors of Juvenile delinquents. URL: <https://ideas.repec.org/s/tec/journl.html> (дата звернення: 20.05.2024).
70. Shoemaker D. J. Theories of Delinquency : an examination of explanation of delinquent behavior : monograph. New York : Oxford University press, 2015. 356 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика визначення схильності до делінквентної поведінки

1. Я часто невпевнений у своїх силах.
2. Нерідко мені здається безвихідним становище, з якого можна було б знайти вихід.
3. Я часто залишаю за собою останнє слово.
4. Мені важко змінювати свої звички.
5. Я часто червонію через дрібниці.
6. Неприємності мене часто засмучують, і я впадаю у розпач.
7. Нерідко в розмові я перериваю співрозмовника.
8. Мені важко переключитися з однієї справи на іншу.
9. Я часто прокидаюся вночі.
10. При великих неприємностях я беру провину на себе.
11. Мене легко роздратувати.
12. Я дуже обережний у зміні свого життя.
13. Я легко впадаю у розпач.
14. Нещастя і невдачі нічого мене не вчать.
15. Мені доводиться часто робити зауваження іншим.
16. У суперечці мене важко переконати.
17. Я переймаюся навіть через уявні неприємності.
18. Я часто відмовляюся від боротьби тому, що вважаю її марною.
19. Я хочу бути авторитетом для оточення.
20. Нерідко не полишають думки, яких слід було б позбутися.
21. Мене лякають труднощі, з якими зіткнуся в житті.
22. Нерідко почуваюся беззахисним.
23. У будь-якій справі я не задовольняюся малим, а хочу досягти

максимального успіху.

24. Я легко зближуюся з людьми.
25. Я часто звертаю увагу на свої недоліки.
26. Інколи у мене буває пригнічений настрій.
27. Мені важко стримувати себе, коли я гніваюсь.
28. Я дуже хвилююсь, якщо в моєму житті несподівано щось змінюється.
29. Мене легко переконати.
30. Я відчуваю розгубленість, коли у мене виникають труднощі.
31. Мені більше подобається керувати, а не підкорятися.
32. Нерідко я виявляю упертість.
33. Мене хвилює стан мого здоров'я.
34. У скрутні хвилини я іноді поведжуся, як дитина.
35. У мене різка жестикуляція.
36. Я неохоче йду на ризик.
37. Я важко витримую очікування чогось.
38. Я думаю, що ніколи не зможу виправити своїх недоліків.
39. Я – мстивий.
40. Мене засмучують навіть незначні порушення моїх планів.

Додаток Б

Методика «Самооцінка психічних станів» (за Г. Айзенком)

№ з/п	Психічні стани	Підходить	Не дуже	Не підходить
		2	1	0
1	Не відчуваю у собі впевненості			
2	Часто червонію без причини			
3	Мій сон мене непокоїть			
4	Легко починаю нудьгувати			
5	Непокоюся через неприємності, які є тільки в уяві			
6	Мене лякають труднощі			
7	Люблю аналізувати свої недоліки			
8	Мене легко переконати			
9	Я підозріливий			
10	Важко перенешу час очікування			
11	Нерідко мені здаються безвихідними ситуації, із яких можна знайти вихід			
12	Неприємності мене сильно засмучують, я падаю духом			
13	У неприємних ситуаціях я схильний без поважних причин звинувачувати себе			
14	Нещастя та невдачі нічому мене не вчать			
15	Я часто відмовляюся від боротьби, вважаю її даремною			
16	Я часто почуваю себе беззахисним			
17	Іноді у мене буває стан відчаю			
18	Відчуваю розгубленість перед труднощами			

19	У важкі хвилини життя іноді поводжуся як дитина, хочу, щоб мене пожаліли			
20	Вважаю недоліки свого характеру не виправними			
21	Залишаю за собою право вирішального голосу			
22	Часто при розмові перебиваю співрозмовника			
23	Мене легко розсердити			
24	Люблю робити зауваження іншим			
25	Хочу бути авторитетом для оточуючих			
26	Не задовольняюсь малим, хочу більшого			
27	Коли розгніваюсь, погано себе стримую			
28	Більше люблю керувати, ніж підкорятися			
29	У мене різка, грубувата жестикуляція			
30	Я злопам'ятний			
31	Мені важко змінювати звички			
32	Нелегко переключати увагу			
33	З обережністю ставлюся до всього нового			
34	Мене важко переконати			
35	Нерідко у мене з голови не виходять думки, яких потрібно позбутися			
36	Нелегко зближуюся з людьми			
37	Мене розчаровує навіть незначні зміни плану			
38	Я проявляю впертість			
39	Неохоче йду на ризик			
40	Різко реагую на відхилення від прийнятого мною режиму			